De lezer verlieze niet uit het oog dat de Belgische justitie, tot ergernis van de kollaborateurs, zich door het *modus vivendi* van 22 januari slechts verbond tot het bestrijden van het vulgaire, niet-politiek geïnspireerde banditisme. Wegens haar anti-duitsgezindheid zou zij niet tot méér bereid zijn geweest. Maar zij kreeg ook geen ander werkterrein toegewezen vermits de bezetter zich uitsluitend de berechting voorbehield van de daden die tegen het Rijk of de bezettende macht waren gericht. In de praktijk betekende dit niet enkel de bescherming van het Duitse leger, van strategisch belangrijke organismen als de spoorwegen, maar ook van « de organisaties en personen die de Duitse politiek in België gunstig gezind waren ». Het Belgisch gerecht bleef dus enkel bevoegd voor delikten van gemeenrecht die niet onder de rubriek « politieke zaken » vielen ([135]). In een totale oorlog beschouwde de bezetter de aanslagen op kollaborateurs als tevens tegen hem gericht en dus als een verstoring van de openbare orde die uitsluitend door hem kon gesanktioneerd worden ([136]).

De toepassing van de nieuwe regeling had tot gevolg dat de Belgische rechtbanken strenger gingen optreden tegen het banditisme. Zij beschikten daartoe over een veel ruimere bevoegdheid (het vellen van doodvonnissen inbegrepen) dan in vredestijd ([137]). Dat de magistraten er ook gebruik van maakten stelden Reeder en, wat later, de gekontroleerde pers met begrijpelijk genoegen vast ([138]). De nuchtere *Militärverwaltungschef* koesterde echter geen illuzies. Bepalend voor de recente strengheid van de Belgische justitie, noteerde hij, is geenszins enige voorkomendheid ten opzichte van de bezetter maar uitsluitend het groeiende besef bij de burgerij dat het banditisme « voor haarzelf een groot en steeds toenemend gevaar » betekent ([139]). Eigenlijk

(135) Pv. van getuigenis Reeder in de instruktie van de zaak Schuind, 26 februari 1947 (NCWO II, Fonds *L'An Quarante*, Papieren Schuind, 97).

(136) Aldus *Militärverwaltungsrat* Brunner in zijn *Abschlussbericht, § 10, Polizei*, p. 13 (zie noot 41).

(137) Krachtens de besluit-wet van 13 mei 1940 (*Staatsblad*, 16 mei 1940) gewijzigd door de besluiten van de sekretaris-generaal van justitie van 16 november 1942 (*Staatsblad*, 2 december 1942) en van 19 maart 1943 (*Staatsblad*, 24 maart 1943) kregen de korrektionele kamers der rechtbanken van eerste aanleg en, in hoger beroep, de korrektionele kamers der hoven van beroep dezelfde bevoegdheid als de militaire rechtmacht in oorlogstijd, « zo lang de bedrijvigheid van de krijgsraden en van het militair gerechtshof geschorst is ». De hiervóór genoemde burgerlijke rechtskolleges konden aldus de doodvonnissen uitspreken.

(138) TB Reeder 25 (T-501, 106, 559) en 26 (T-501, 106, 691-693). Wat de pers betreft zie o.m. *Le Pays Réel*, 8 maart 1943, p. 2 : *La justice punit enfin sévèrement le banditisme*, en 8 april 1943, p. 3 : *Au Palais de Justice. Certains magistrats commencent à comprendre.* Volgens de rexistische krant zou de voorzitter van de 2de kamer van de rechtbank van eerste aanleg te Brussel luidop gezegd hebben : *J'appliquerai désormais la peine de mort ou de travaux forcés à perpétuité dans toutes les affaires où l'on se sera servi d'armes. Volk en Staat* publiceerde in zijn nummer van 11 april een hoofdartikel onder de titel : *De magistratuur betert zich*, met een indrukwekkende opsomming van strenge vonnissen uitgesproken door verscheidene rechtbanken van eerste aanleg (Oudenaarde, Tongeren, Hasselt, Brussel, Doornik, Bergen, Hoei, Nijvel, Charleroi, Brussel).

(139) TB 25 (T-501, 106, 559). *Die Haltung [der belgischen Justiz] gegenüber der Besatzungsbehörde*, schreef Reeder, *hat sich infolge der politischen Ereignisse noch wesentlich versteift. Die belgische Justiz ist aber, gedrängt durch weite Kreise namentlich des besitzenden Bürgertums, allmählich zur Ueberzeugung gelangt, dass das Banditenunwesen für Sie selbst eine grosse und immer mehr zunehmende Gefahr bedeutet.*

was hij helemaal niet gerust. De toestand in de eerste helft van maart 1944 overschouwend bekende hij dat, ofschoon er onder de Foy enige verbetering was ingetreden, de Belgische justitie « het grote zorgenkind van het bezettingsbestuur » bleef ([140]). Waarschijnlijk wist hij (in elk geval kon hij het vermoeden) dat het inschakelen van de Belgische justitie en politie, op hoog Duits niveau kritiek had uitgelokt omdat er verboden wapendracht en -gebruik bij te pas kwamen, delikten die in een bezet gebied normaal onder de bevoegdheid van de bezetter hadden moeten blijven. Vandaar zijn dringende waarschuwing aan het adres van het opperbevel van het landleger : wordt de nieuwe regeling afgeschaft, dan gaat men hier regelrecht naar de « totale passiviteit » van politie en justitie zonder dat de Duitse exekutieve over de nodige versterking beschikt ([141]). Zijn bang voorgevoel was gegrond. Een paar weken later al, op 4 april 1944, kwam het tegenbevel van het OKW dat een eind maakte aan het kortstondige bestaan van het *modus vivendi* ([142]).

2. VERSNELDE DOODSTRAFPROCEDURE VOOR GEWELD- EN TERREURDADEN.

Voor de bestrijding van het banditisme « vreemd aan elke vaderlandslievende bedoeling » mocht de bezetter sedert de overeenkomst van 22 december 1943 op de medewerking, binnen bepaalde grenzen, van de Belgische politie en justitie rekenen. Maar de Duitse politie moest front vormen — zij zelf had zich die taak uitsluitend voorbehouden — tegen de voortschrijdende sabotage en de politieke terreur. Om die gevaarlijke ontwikkeling in te dammen trof het bezettingsbestuur begin februari 1944 twee maatregelen waarvan het hoopte dat de terrorizerende uitwerking doeltreffend zou zijn : de versnelde doodstrafprocedure voor geweld- en terreurdaden (*Schnellverfahren*) en een schijnbaar strengere gijzelaarspolitiek.

Als *Militärbefehlshaber,* opperste militaire gezagdrager, was von Falkenhausen ook opperste *Gerichtsherr* in zijn ambtsgebied. Als zodanig zette hij het rechterlijke apparaat in beweging, bekrachtigde en vernietigde hij vonnissen. Iedere *Oberfeldkommandant,* resp. *Feldkommandant,* was eveneens

(140) *Das grosse Schmerzenkind der Besatzungsverwaltung ist nach wie vor die belgische Justiz* (TB 26, 106, 696). Belangrijk voor het oordeel van de bezetter over de Belgische justitie is nog het verslag van Beyer, sedert 1 maart 1943 leider van de afdeling ekonomie in de *Militärverwaltung* te Brussel. In zijn uitvoerig *Abschlussbericht,* geredigeerd eind 1944-begin 1945, schrijft hij dat de Belgische justitie « een noodlottige rol » gespeeld heeft *indem sie durch die Nichtanerkennung deutscher Verordnungen die Tätigkeit der Polizei vielfach lahmlegte* (T-501, 108, 889). Een Franse vertaling van dit merkwaardig verslag in J.L. CHARLES en P. DASNOY (uitg.), *Les dossiers secrets de la police allemande en Belgique,* II, 1942-1944, Brussel, 1972, p. 185-202, hier p. 190.

(141) TB 26 (T-501, 106, 693).

(142) Hierachter, p. 107-110.

Gerichtsherr in zijn ressort. Als opperste *Gerichtsherr* had von Falkenhausen zich echter sedert het begin van de bezetting het recht voorbehouden de door de krijgsraden gevelde doodvonnissen te bekrachtigen of te vernietigen. Genaderecht had hij niet. Hij kon enkel genade bepleiten bij het OKW. Weliswaar beschikten de *Oberfeldkommandanten* en *Feldkommandanten,* als regionale *Gerichtsherren,* in uitzonderlijke omstandigheden over de bevoegdheid een doodvonnis zelfstandig te bekrachtigen. Van die bevoegdheid hadden zij evenwel, bij ontstentenis van « dringende militaire noodzaak », nimmer gebruik gemaakt.

Vanaf 5 februari 1944 werd het anders. « De algemene toestand rechtvaardigt deze terughoudendheid niet meer », oordeelde von Falkenhausen toen. Voortaan konden de verdachten aan geweld- en terreurdaden, enkele uren na hun aanhouding reeds, door een mobiele krijgsraad, onder de eigen verantwoordelijkheid van de regionale *Gerichtsherr,* ter plaatse gevonnist en terechtgesteld worden. Daar de toestand in het bezette België niet overal even gevaarlijk werd geacht was de versnelde procedure, aanvankelijk althans, slechts in de Waalse provincies Luik, Luxemburg, Namen en Henegouwen toepasselijk ([143]).

In een ander verband maakten wij reeds beknopt gewag van de motivering van het *Schnellverfahren* ([144]). Wegens haar uitzonderlijk belang voor de kennis van de toestand in het bezette België begin 1944 (Duitse visie) citeren we ze hier tekstueel. « De veiligheid en het aanzien van de bezettende macht eisen de toepassing van een snelle, strenge, sluitende en eenvormige strafrechterlijke procedure. De aanhoudende toename van geweld- en terreurdaden in bepaalde delen van mijn ambtsgebied heeft de algemene toestand nog meer gespannen gemaakt. Hier moet het militair gerecht met alle machtsmiddelen snel en uiterst kordaat ingrijpen ([145]). »

Eigenlijk verving de versnelde doodstrafprocedure de ambtelijke bekendmaking van 13 februari 1943 die het onwettig bezit van schietvaardige wapens of van springstof met de dood op staande voet bestrafte ([146]). Daar von Falkenhausen destijds die bekendmaking in de eerste plaats had uitge-

---

(143) MBBNf aan de *Oberfeld-* en *Feldkommandanten* (als *Gerichtsherren*), 5 februari 1944. *Beschleunigung der Strafrechtspflege gegenüber Gewaltverbrechern und Terroristen. Geheim* (T-501, 97, 509).

(144) Hiervóór, p. 11.

(145) *Die Sicherheit und das Ansehen der Besatzungsmacht erfordern, dass die Strafrechtspflege gegenüber Landeseinwohnern von den Heeresgerichten schnell, hart, sicher und einheitlich gehandhabt wird. Die ständige Zunahme der Gewalt- und Terrorverbrechen in einzelnen Teilen meines Bereiches hat die allgemeine Lage weiter verschärft. Hier muss mit allen Machtsmitteln der Heeresjustiz schnell und schärfstens durchgegriffen werden.* (Aantekening over een bespreking van Reeder met Haider, *Chef Kommandostab* na het verdwijnen van von Harbou in november 1943 ; Koethe, chef operaties (Ia) in de *Kommandostab* ; Sikarski, *Chefrichter* in de *Kommandostab* ; Apetz, chef van de *Gruppe Polizei* onder Reeder ; 3 februari 1944. *Geheime Kommandosache,* T-501, 97, 506-508.)

(146) *Bijdragen,* 5, p. 15.

vaardigd om schrik aan te jagen en haar toepassing slechts in uitzonderlijke gevallen en na goedkeuring door de *Oberfeldkommandant* was voorzien, werd er nagenoeg geen gebruik van gemaakt ([147]). Het verschil tussen de oude bekendmaking (neerschieten *stante pede*) en het bevel van ongeveer een jaar later ligt in het feit dat de versnelde procedure nog altijd een proces veronderstelde, zij het ook een dat tot enkele uren voor een mobiele krijgsraad kon worden beperkt. von Falkenhausen en Reeder beseften dat « politiek beschouwd » een snelle vergelding na een formeel proces een « veel gunstiger effekt » sorteerde dan het neerschieten van de schuldige op staande voet ([148]).

Juridisch beschouwd was het *Schnellverfahren* geen nieuwigheid vermits, zoals wij het reeds aanstipten, het Duitse militaire strafrecht die uitzonderlijke procedure in geval van militaire noodzaak voorzag ([149]). Nieuw was evenwel in februari 1944 dat niet een zuiver militaire maar een politieke situatie : de toenemende gewelddadige aktiviteit van het verzet, het invoeren van het *Schnellverfahren* verklaart.

Over de afschrikwekkende werking van de versnelde doodstrafprocedure in de provincies Luik, Luxemburg, Namen en Henegouwen, de vier « zwaartepunten van de bandieten- en sabotageaktiviteit ([150]) » die voor toepassing in aanmerking kwamen, zou men meer wensen te weten dan het schaarse bronnenmateriaal ons leert. Enkel voor Luxemburg en Luik zijn er (onvolledige) gegevens beschikbaar. In die twee provincies telde men in februari drie gevallen van versnelde procedure met acht terechtstellingen als gevolg ([151]). Geen in maart. Was het daarom dat Reeder in zijn verslag aan het opperbevel van het landleger onderstreepte dat de getroffen maatregel niet zonder resultaat was gebleven ([152]) ? Men mag zich afvragen of bij het formuleren van die vage vaststelling de *Militärverwaltungschef* zijn wens niet voor werkelijkheid had genomen. Uit niets blijkt immers dat de Duitse

(147) Op 17 december 1943, na de terechtstelling van drie schuldigen aan de moord op een kollaborateur te Brussel, maakte von Falkenhausen bekend dat voortaan « gewapende misdadigers van dit slag, die blijk geven van ongehoorde brutaliteit, op staande voet zullen worden terechtgesteld » (*Brüsseler Zeitung*, 17 december 1943). Het bleef bij die bedreiging.

(148) Vgl. nota van 27 januari 1944, getekend von Hahn, over een bespreking van Reeder daags voordien met zijn rechtstreeks medewerkers. *Geheime Kommandosache* (T-501, 97, 500-505, hier 502).

(149) De enige aangetroffen vermelding van een versnelde gerechtelijke procedure dateert van 29 oktober 1943. Een week voordien had een groep Leuvense gewapende partizanen een door Belgische rijkswachters bewaakt dynamiet-transport tussen Balen en Leopoldsburg overvallen. Van de daders werden er zeven *im Schnellverfahren zum Tode verurteilt* (MBBNf, KdoSt Ia. MVCh pol. aan o.m. OKW, OKH, *Oberbefehlshaber West*, 29 oktober 1943. T-501, 96, 184). Over de aanval op het transport vgl. L. VAN BRUSSEL, *Partizanen in Vlaanderen*, p. 105-112. Volgens Van Brussel konden de partizanen van de 3300 kg buitgemaakte dynamiet er 2275 behouden. Volgens een verslag van de GFP slechts 225 kg (CHARLES-DASNOY, uitg., *Les dossiers secrets de la police allemande en Belgique*, II, p. 130-131).

(150) Vgl. de nota van Apetz, chef van de *Gruppe Polizei* in het bezettingsbestuur, 3 februari (T-501, 105, 506-508).

(151) Proc. vF. 488. Proc. Can. 0815.

(152) TB 26 (T-501, 106, 693-694).

politie in februari en volgende maanden in staat was de gewelddadige aktiviteit van het verzet halt te gebieden. Het feit dat er later nog terechtstellingen na spoedprocedure plaatsvonden, pleit tegen het optimisme van Reeder ([153]).

3. EEN « STRENGERE » GIJZELAARSPOLITIEK.

Even onthullend voor de kritieke toestand in het bezette gebied tijdens de onderzochte periode (augustus 1943-maart 1944) is de ontwikkeling van de gijzelaarspolitiek. Wij herinneren aan de *Bekanntmachung* (een onschuldig klinkend woord voor een bedreiging met de doodstraf) van 19 september 1941 ([154]). Vanaf die datum werden al de politieke gevangenen als gijzelaars (*Haftgeiseln*) beschouwd en als zodanig aansprakelijk gesteld voor onopgehelderde dodelijke ([155]) aanslagen op Duitse militairen of leden van de Duitse politie. Voor één gedode Duitse zouden er minimum vijf gijzelaars met hun leven betalen. Politieke gevangenen wier strafdossier zó bezwarend was dat zij in geval van een proces voor een Duitse krijgsraad niet aan de doodstraf zouden ontsnappen, liepen het gevaar de ene of de andere dag voor het vuurpeloton als zoenoffer (*Sühnegeisel*) te verschijnen ([156]). Over het lot van die bedreigde gijzelaars : de *Todeswürdigen* ([157]), advizeerden de Duitse politiediensten (hoofdzakelijk de Sipo-SD, in mindere mate de GFP), maar besliste uitsluitend de *Militärbefehlshaber* ([158]). Gijzelaars in de klassieke betekenis van het woord : totaal onschuldige notabelen (*Wahlgeiseln*) werden wel *na* een bepaalde duitsvijandige daad aangehouden en als krijgsgevangenen behandeld, maar zij riskeerden nooit de doodstraf.

---

(153) In april 1944 volgden opnieuw, na spoedprocedure, vijf terechtstellingen te Luik en één te Hoei ; in mei nog één te Luik (Proc. Can. 0815). Bronnen ontbreken voor Luik voor de maanden juni, juli, augustus en de eerste dagen van september. Men beschikt over enkele schaarse gegevens voor Limburg : drie terechtstellingen na *Schnellverfahren* te Hasselt op 10 juni 1944 (J.L. CHARLES en P. DASNOY, uitg., *Les dossiers secrets de la police allemande en Belgique*, II, Brussel, 1972, p. 157) ; vier in de buurt van Hasselt op 26 mei 1944 (*Banditennest ausgehoben*, in : *Brüsseler Zeitung*, 27 juli 1944) ; waarschijnlijk drie na een aktie tegen het kasteel te Zelem, 29 juni 1944 (*Sicherheitsdienst Hasselt. Uiteenzetting der feiten*, p. 45).

(154) *Bijdragen*, 4, december 1976, p. 992 en 5, december 1978, p. 8-9.

(155) *Il fallait mort d'homme pour passer aux représailles ou menaces*, verklaarde von Falkenhausen tijdens zijn proces voor de krijgsraad te Brussel (Proc. vF., zittingsblad van 2 oktober 1950, p. 11).

(156) De term : gijzelaar — zoenoffer vindt men als volgt omschreven in het vonnis-von Falkenhausen e.s. : *L'otage est une personne civile gravement suspecte d'actes passibles de la peine de mort, déjà arrêtée, mais non condamnée et qui paie de sa vie des actes hostiles commis par des tiers* (Proc. vF. vonnis, p. 18).

(157) De term was gangbaar in Sipo-SD kringen. Vgl. p.v. Volkmann, lid van de Sipo-SD Brussel, 13 november 1950 (IfZM, Proc. Straub, G 04, band 51, p. 82).

(158) A. VON FALKENHAUSEN, *Mémoires d'outre-guerre*, p. 152. Het kan niet betwijfeld worden dat von Falkenhausen bij het treffen van zijn eindbeslissing gewetensvol tewerk ging. Vgl. de betreffende overweging in het vonnis van de krijgsraad te Brussel, 9 maart 1951, onder de rubriek : *Circonstances atténuantes : ... Le fait que la très grande majorité des victimes furent — et c'est leur gloire — membres actifs des mouvements de résistance, capturés les armes à la main ou trouvés en possession d'explosifs, de façon que leur condamnation à mort par les juridictions militaires allemandes ne faisait aucun doute* (Proc. vF., Vonnis, p. 41-42).

Onder von Falkenhausen werden er in België tussen 27 november 1942 en 10 juli 1944 tweehonderdveertig politieke gevangenen, verdeeld over achttien reeksen, als gijzelaar terechtgesteld ([159]). Houdt men ook rekening met de twee Franse departementen *Nord* en *Pas-de-Calais,* waar er achtentachtig gijzelaars voor het vuurpeloton verschenen ([159*bis*]), dan stijgt het totaal aantal terechtgestelde gijzelaars in het ambtsgebied van von Falkenhausen tot driehonderd drieëntwintig.

In de gijzelaarspolitiek van von Falkenhausen bekleden de terechtstellingen in Noord-Frankrijk een speciale plaats. Zijn snel en streng optreden tussen september 1941 en mei 1942 tegen Franse militanten die hij als kommunisten verafschuwde (vijfenzeventig gefusilleerden ter vergelding van verzetsdaden waarbij twee Duitse soldaten gedood en drie levensgevaarlijk gewond werden) bezorgde hem een vergiftigd geschenk : de uiting, in april 1942, van Hitlers « grootste tevredenheid » over de « wijze en doeltreffende maatregelen ([160]) ». Het feit is weinig gekend en wordt door de betrokkene zorgvuldig verzwegen ([161]). Jaren later, tijdens de instruktie van zijn proces, zal Reeder schamper opmerken dat *bij* er niet toe bijgedragen had Hitler zoveel tevredenheid te schenken ([162]).

Het zou onrechtvaardig zijn de gijzelaarspolitiek van von Falkenhausen als een uiting van bloeddorstigheid te brandmerken. De feiten leren dat hij pas na lang aarzelen (er liggen veertien maanden tussen de dreigende waarschuwing van 19 september 1941 en de eerste terechtstelling) en gedwongen door het optreden van het gewapend verzet, tot die wreedste vorm van vergelding besloot. Men mag zich afvragen hoe b.v. een geallieerd bevelhebber in bezet Duitsland in soortgelijke omstandigheden zou hebben gereageerd ([163]). Maar het is totaal strijdig met de waarheid de door von Falken-

---

(159) De lijst met de datum, de plaats van de terechtstellingen, het getal terechtgestelden werd opgemaakt door een gewezen ambtenaar van de groep *Polizei* van het bezettingsbestuur voor het slotverslag (*Abschlussbericht*). Zij dateert van 13 december 1944. Een eksemplaar in o.m. Proc. Can., 2167 en BAK, *Alliierte Prozesse* 4, von Falkenhausen, 41. Vgl. nog in proc. vF., vonnis, p. 24 en WEBER, *Die innere Sicherheit im besetzten Belgien und Nordfrankreich,* p. 186-187.

(159*bis*) Vijfenzeventig tussen 15 september 1941 en 30 april 1942 (*Bijdragen,* 4, december 1976, p. 91-92, 94, 99-101) en nog acht op 22 december 1943.

(160) *Bijdragen,* 4, december 1976, p. 91-99 en 112-113.

(161) In de gedenkschriften van von Falkenhausen (*Mémoires d'outre-guerre*) vindt men geen woord over de terechtstellingen in Noord-Frankrijk. Wel herinnerde hij zich gedurende zijn proces dat Hitler hem de les had gespeld omdat hij te weinig gijzelaars deed terechtstellen. *Ce sont les seules fois où j'ai entendu quelque chose du Führer* (Proc. vF., zittingsblad van 3 oktober 1950, p. 16). Ook Weber, die ijverig voor von Falkenhausen pleit, ziet geen gelegenheid in zijn boek Hitlers waardering voor von Falkenhausen, zij het slechts in een bescheiden voetnoot, te vermelden.

(162) Pv. Reeder, 22 december 1949, p. 6 (Proc. vF. 1744). *Bijdragen,* 4, december 1976, p. 102.

(163) A. VON KNIERIEM, *Nürnberg. Rechtliche und menschliche Probleme,* Stuttgart, 1953, p. 412-413. Vgl. nog het vonnis in de zaak von Falkenhausen c.s., p. 26-27 over de *pratiques similaires dans les armées adverses.* Men leest : *Que l'existence de cette pratique* [i.e. het terechtstellen van gijzelaars] *est suffisamment démontrée par le texte des règlements en vigueur, non seulement dans les armées allemandes au cours de la deuxième guerre mondiale, mais encore actuellement dans les armées d'autres grandes puissances... Que, mieux encore, on rapporte dans un passé immédiat, plusieurs cas de prise, sinon d'exécution d'otages, par d'autres armées que la Wehrmacht* (Tekst in *Journal des Tribunaux,* 1951, p. 119).

hausen bevolen terechtstellingen tot enkele « alleenstaande gevallen » (*Einzelfälle*) te herleiden of, erger nog, von Falkenhausen een metode toe te dichten die hij slechts uitzonderlijk heeft kunnen toepassen, nl. het fusilleren van politieke gevangenen die reeds door een krijgsraad tot de doodstraf waren veroordeeld ([164]). Slechts in zeven gevallen op de tweehonderdveertig is hij daarin geslaagd ([165]). Ongetwijfeld had hij het anders gewenst ([166]). De over twintig maanden gespreide achttien reeksen waren op zijn minst gezegd « indrukwekkend » ([167]).

VAN DE ZEVENDE TOT DE TIENDE REEKS TERECHTSTELLINGEN VAN GIJZELAARS (15 MAART 1943-26 JANUARI 1944).

In het raam van onze studie bestrijkt het onderzoek van de gijzelaarspolitiek hier de periode augustus 1943-maart 1944. Ter wille van de duidelijkheid en de overzichtelijkheid herinneren wij even aan de reeds behandelde zes reeksen terechtstellingen (27 november 1942-13 januari 1943) die de krisis bij de jaarwisseling een bloedig karakter hadden gegeven. Achtenzestig gijzelaars waren gedurende die zes reeksen aan de exekutiepaal gestorven ([168]).

De volgende reeks, de zevende, dateert van 15 maart 1943. Tien gijzelaars betaalden met hun leven voor het ombrengen van twee kollaborateurs en voor een aantal aanslagen zonder dodelijk gevolg op nieuwe-ordegezinden ([169]). Vier maanden gingen voorbij eer von Falkenhausen de serie onopgehelderde delikten voldoende achtte om opnieuw tot het terechtstellen van gijzelaars te besluiten. Op 14 juli werden er negen gefusilleerd als vergelding voor vier dodelijke aanslagen op kollaborateurs en een aantal aanslagen op militairen en van kollaboratie verdachte burgers. De negen vormden de achtste reeks ([170]). De ambtelijke bekendmaking dreigde met een in zijn vaagheid gevaarlijke verruiming van het begrip terrorist. Niet enkel de rechtstreeks schuldigen moeten boeten maar ook « al diegenen die tot de wijdvertakte terreurorganisaties behoren... Wie zich met terreur inlaat moet zich aan zeer harde straffen verwachten. Zo luidt de wet van de oorlog en van de gerechtigheid ([171]). »

Het aarzelen van von Falkenhausen blijkt uit de omstandigheid dat er weer ruim vier maanden verliepen eer de negende reeks voor het vuurpeloton verscheen. Dit keer, 30 november, waren het er niet minder dan negenentwintig. Zij vielen als vergelding voor het ombrengen door verzetslieden van evenveel nieuwe-orde-gezinden, voor tientallen overvallen met springstof en aanslagen op militairen en burgers ([172]). Opmerkenswaard is de ambtelijke bekendmaking die in de

---

(164) G. VAN ROON, *Graf Moltke als Völkerrechtler im OKW*, in : *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, XVIII, 1, januari 1970, p. 55-56.

(165) Proc. vF., vonnis, p. 24.

(166) Pv. von Falkenhausen, 17 november 1949 (Proc. vF. 1693).

(167) CLOSON, krijgsauditeur, *Exposé des faits*, p. 95.

(168) *Bijdragen*, 5, december 1978, p. 7-18.

(169) Zevende reeks terechtstellingen, 15 maart 1943, *Begründungen* (Proc. vF.).

(170) Achtste reeks terechstellingen, 14 juli 1943, *Begründungen* (Proc. vF.).

(171) *Volk en Staat*, 15 juli 1943.

(172) Negende reeks terechstellingen, 30 november 1943, *Begründungen* (Proc. vF.). Vgl. vonnis in de zaak von Falkenhausen c.s., p. 36 : *Attendu que les documents concernant ces représailles les motivent par une liste imposante de plus de neuf cents événements divers comprenant plus de deux cents attentats au moyen d'explosifs, des agressions contre des militaires allemands, mais aussi des attentats et des agressions contre des citoyens belges.*

kranten van 1 december verscheen. Er werd daarin, voor het eerst, een onderscheid gemaakt tussen de « politiek niet-geëngageerde bandieten » (*unpolitische Banditen*), die hun misdadig opzet als vaderlandslievende daden camoufleren, en de anderen die deel uitmaken van terreurgroepen maar « hun aanslagen plegen met het inzicht leden van de hernieuwingsbewegingen af te schrikken... of de Wehrmacht en haar installaties schade te berokkenen (173) ». In die bekendmaking haalde de *Militärbefehlshaber* ook scherp uit naar de Belgische politie en justitie, die er maar niet in geslaagd waren « het latente gevaar van het toenemend misdadig optreden van de illegaliteit uit de weg te ruimen ».

Nog eens liet von Falkenhausen ongeveer twee maanden voorbijgaan eer hij het bevel tot de tiende reeks gaf. Op 26 januari 1944 werden er te Luik tien gijzelaars terechtgesteld. De feiten waarvoor vergelding geschiedde zijn onthullend voor de toestand die toen in het Luikse heerste. Daar waren tussen 31 december 1943 en 20 januari 1944 tweeëntwintig personen door onbekenden om het leven gebracht (twee Duitse militairen en twintig burgers waaronder zeven vrouwen) (174). De pers schonk veel aandacht aan drie aanslagen waardoor telkens gezinnen zwaar werden getroffen : te Poulseur, waar op 18 januari een landbouwer, zijn echtgenote en hun zoon om hun rexistische gezindheid waren vermoord (175) ; te Marchin, waar twee dagen later, om niet bekende redenen, een man in zijn woning zwaar gewond, zijn echtgenote, hun achttienjarige dochter en een ter hulp gesnelde buurvrouw om het leven waren gebracht (de echtgenoot van de ter hulp gesnelde buurvrouw was in de zomer van 1942 reeds vermoord) (176) ; te Choquier, waar op 21 januari een musicus (rexist) en zijn dochter (verloofd met een Oostfront-vrijwilliger) neergeschoten werden en de echtgenote zwaar gewond. De tien gijzelaars die de 26ste in de Citadel voor het vuurpeloton verschenen waren, zonder uitzondering, « zware gevallen ». Voor een Duits krijgsgerecht gedaagd zouden zij aan de doodstraf niet ontsnapt zijn. Voor het merendeel behoorden zij tot de speciale dodersploegen (*sections spéciales*) van de Gewapende Partizanen die tot taak hadden kollaborateurs te likwideren. Typisch detail : een van de terechtgestelde gijzelaars maakte deel uit van een groep met de veelzeggende naam *Julien-la-Terreur* (177). Het vergeldingstarief was zo laag (tien terechtgestelde gijzelaars voor tweeëntwintig omgebrachte personen) omdat von Falkenhausen meer belangstelling had voor de twee militairen dan voor de twintig burgerlijke slachtoffers (178). von Clär, *Oberfeldkommandant* te Luik, zag de gebeurtenis anders : voor hem betekende de moord op een burger, kollaborateur of niet, een bedreiging van de veiligheid in zijn ambtsgebied (179).

---

(173) *Brüsseler Zeitung* en *Volk en Staat*, 1 december 1943.
(174) Tiende reeks terechtstellingen, 26 januari 1944, *Begründungen* (Proc. vF.).
(175) *Le Pays Réel*, 22 januari 1944. *Le Soir*, 22 januari 1944.
(176) Vgl. *Le Pays Réel*, 23 januari 1944 : *Deux familles entières abattues par des bandits. Le Soir*, 22-23 januari 1944 : *Deux familles attaquées par des bandits.*
(177) Pleitnota van Mr. Nyssens, een der advokaten van generaal von Clär, *Oberfeldkommandant* te Luik die, samen met von Falkenhausen, Reeder en Bertram voor de krijgsraad te Brussel terechtstond. Mr. Nyssens verwees in zijn pleidooi naar het verslag van een grondig onderzoek door de Gerechtelijke Politie Luik naar de persoonlijkheid en de aktiviteit van de terechtgestelde gijzelaars (23 januari 1949). *Les conclusions de sa longue et minutieuse enquête concordent en tous points avec les inculpations allemandes*, noteerde de advokaat (NCWO II, Proces von Clär, B 4, karton : *Jugement et plaidoiries* ; *farde : Note de plaidoirie*). von Clär werd van alle schuld in die zaak vrijgesproken (Proc. vF., vonnis, p. 60).
(178) Als vorige noot. Na de oorlog beweerde von Falkenhausen, van het *Führerhauptquartier* telefonisch vernomen te hebben dat Hitler zelf het getal terechtgestelde gijzelaars (tien op 26 januari) te gering had geacht. « Ik heb geantwoord », beweert von Falkenhausen in 1950, « de *Führer* mee te delen dat er vijfentwintig gefusilleerd werden » (Proc. vF., zittingsblad van 6 oktober 1950, p. 8). Het verhaal is weinig geloofwaardig. Toen von Falkenhausen het *Führerhauptquartier* telefonisch te woord stond was de terechtstelling van de tien gijzelaars reeds via de pers en plakbrieven bekend gemaakt. Is het denkbaar dat de diensten die, volgens von Falkenhausen, op scherpere vergelding hadden aangedrongen, o.m. de *Luftwaffe*, niet onmiddellijk de bluf van von Falkenhausen zouden doorschouwd hebben ? Kontrole was niet moeilijk. Of blufte hij pas gedurende zijn proces ?
(179) Proc. vF., zittingsblad 6 oktober 1950, p. 2-7.

NAAR EEN « STRENGERE » GIJZELAARSPOLITIEK

Hier onderbreken wij de beknopte ontleding van de reeks terechtstellingen van gijzelaars. Begin februari 1944, tussen de tiende en de elfde reeks in, besloot von Falkenhausen inderdaad tot een schijnbare verscherping van zijn beleid ter zake. Op de achtergrond, de inhoud en de betekenis van die wending wensen wij nu eerst in te gaan.

Aandacht verdient vooraf nog de begrenzing van von Falkenhausens gijzelaarspolitiek, ten minste zoals men die in zijn ambtelijke waarschuwing van 19 september 1941 geformuleerd vindt : enkel als vergelding voor aanslagen *op Duitse militairen en leden van de Duitse politie* zullen er gijzelaars worden terechtgesteld. Nergens is er sprake van vergelding voor aanslagen op kollaborateurs of voor sabotage ([180]). Feit is echter dat zowel in België als in Noord-Frankrijk ([181]) von Falkenhausen zich door die duidelijke begrenzing niet gebonden heeft geacht. De eerste terechtstelling van gijzelaars in België dateert van 27 november 1942. Zij was uitsluitend als vergelding voor dodelijke aanslagen op kollaborateurs bedoeld ([182]). Geen unicum. De bewering van von Falkenhausen — hij pakte er herhaaldelijk mee uit gedurende de instruktie van zijn proces — als zou hij van de onvermijdelijke represailles wegens aanslagen op militairen en leden van de Duitse politie steeds handig gebruik hebben gemaakt om, onopvallend, terzelfdertijd aanslagen op Belgische staatsburgers te vergelden ([183]), is ongegrond. Het wekt enige verbazing dat het Belgisch militair gerecht in het na-oorlogse proces die zwakke plek in de verdediging van de gewezen *Militärbefehlshaber* niet heeft opgemerkt. Houdt men enkel rekening met de reeksen terechtstellingen vóór 5 februari 1944 — het waarom van die datum als cesuur wordt aanstonds duidelijk — dan komt men tot het volgende besluit. Tussen 27 november 1942 en 26 januari 1944 verschenen er honderdzesentwintig gijze-

---

(180) De tekst van de *Bekanntmachung* van 19 september 1941 is dienaangaande duidelijk : *In Zukunft hat die Bevölkerung zu erwarten, dass bei einem tötlichen Angriff auf einen Angehörigen der deutschen Wehrmacht oder Polizei, falls der oder die Täter nicht sofort ermittelt werden, eine der Schwere der Tat entsprechende Anzahl von Geiseln, mindestens 5 beim Tode der Angegriffenen, erschossen werden* (*Brüsseler Zeitung*, 20 september 1941).

(181) Over Noord-Frankrijk, *Bijdragen*, 4, december 1976, p. 91-99 en 112-113. Krachtens de *Bekanntmachung* van 26 augustus 1941 zouden als vergelding voor onopgehelderde aanslagen op leden van de *Wehrmacht* minimum vijf gijzelaars met hun leven voor de dood van één Duitse militair betalen. Tussen 16 september 1941 en 30 april 1942 werden er vijfenzeventig politieke gevangenen als gijzelaars terechtgesteld. Slechts voor dertig staat het vast dat zij vielen als represaille voor aanslagen op Duitse militairen. Voor veertig is dat niet het geval.

(182) Vgl. de telex van von Falkenhausen aan o.m. het OKW van 22 november 1942 (T-501, 95, 751).

(183) Vgl. o.m. het proces-verbaal van verhoor von Falkenhausen, 15 januari 1948. Na beweerd te hebben dat hij nooit vergeldingsmaatregelen voor aanslagen op kollaborateurs had bevolen, verklaart hij : *Toutefois, lorsqu'un attentat avait également eu lieu contre ce genre d'individus, je prenais la précaution d'englober leur cas dans l'énuméré d'attentats spécifiquement dirigés contre l'armée allemande et pour la répression desquels j'ordonnais des représailles* (Proc. vF. 40).

laars, verdeeld over tien reeksen, voor het vuurpeloton ; in de Duitse eigentijdse motiveringen (*Begründungen*) van zes reeksen (met zesenzeventig gefusilleerden) vindt men géén spoor van aanslagen met dodelijk gevolg op leden van de *Wehrmacht* of van de Duitse politie ([184]). In die stukken, uitsluitend voor intern gebruik bestemd, wordt er enkel gewag gemaakt van dodelijke aanslagen op kollaborateurs, van aanslagen op Duitsers en kollaborateurs waarbij er wel gewonden maar geen doden vielen, van sabotagedaden. Slechts voor drie reeksen (met veertig gefusilleerden) beantwoordden de motiveringen aan de inhoud van de waarschuwing van 19 september 1941 : onopgehelderde dodelijke aanslagen op Duitse militairen en politiemannen worden door terechtstelling van politieke gevangenen gesanktioneerd ([185]). Er was ook een (reeds vermeld) gemengd geval : voor de dodelijke aanslagen op twee Duitse militairen en twintig burgers werden er op 26 januari 1944 tien gijzelaars terechtgesteld ([186]).

Anders uitgedrukt : van de honderdzesentwintig politieke gevangenen die gedurende de hier beschouwde periode (27 november 1942-26 januari 1944) als gijzelaar aan de exekutiepaal stierven, bestond er voor zesenzeventig geen geschreven Duitse rechtsgrond. Zelfs de Duitse magistraat-historicus W. Weber, meer zorgachtig advokaat van von Falkenhausen dan nuchter waarnemer van de feiten, moet vaststellen dat de gijzelaarspolitiek van de *Militärbefehlshaber* « niet eens formeel juridisch gegrond » was ([187]).

Pas na verloop van veertien maanden zou von Falkenhausen als het ware tot bezinning komen en een maatregel treffen die aan dit gebrek aan rechtsgeldigheid een einde maakte. Op 5 februari 1944 vaardigde hij een « onschuldige » ([188]) ambtelijke bekendmaking uit die in haar formulering gevaarlijk verder reikte dan die van 19 september 1941. Voortaan zouden de politieke gevangenen als gijzelaars niet enkel meer ter verantwoording kun-

---

(184) Het gaat hier om de eerste reeks terechtstellingen van gijzelaars (27 november 1942, acht slachtoffers), de tweede (12 december, tien slachtoffers), de vierde (6 januari 1943, tien slachtoffers), de zevende (15 maart 1943, tien slachtoffers), de achtste (14 juli 1943, negen slachtoffers) en de negende (30 november 1943, negenentwintig slachtoffers). Vgl. de motiveringen telkens onder de vermelde data (Proc. vF.).

(185) Het betreft hier de derde reeks (4 januari 1943, tien slachtoffers), de vijfde (6 januari 1943, tien slachtoffers) en de zesde (13 januari 1943, twintig slachtoffers). De motiveringen vindt men telkens onder de vermelde data. Zie nog het geheim verslag van *Militärverwaltungsvizechef* von Craushaar, dd. 10 september 1943 : *Erschiessung von Terroristen in Belgien in der Zeit vom 10.5.40 bis Juli 1943,* met de bijlagen (Proc. vF. 175 en BAK, *All. Proz.* 4, von Falkenhausen, 109). von Craushaar behandelt slechts de acht eerste reeksen (van 27 november 1942 tot 14 juli 1943). Van de achtenzeventig terechtgestelde gijzelaars vielen er, volgens dit verslag, zevenenveertig als vergelding voor aanslagen uitsluitend op kollaborateurs, veertig als vergelding voor aanslagen op Duitse militairen. Vgl. speciaal de bijlage : *Gesamtübersicht über die in Belgien durchgeführten Erschiessungen von Terroristen.*

(186) Hiervóór, p. 44.

(187) W. WEBER, *Die innere Sicherheit im besetzten Belgien und Nordfrankreich 1940-1944,* p. 136.

(188) De term *unverfänglich* komt voor in het schrijven van Reeder aan de Sipo-SD Brussel van 21 februari 1944. Hierachter, p. 48.

nen geroepen worden voor aanslagen op Duitse militairen en gelijkgestelden ([189]), maar « daarenboven » 1) voor gewelddaden tegen « het loyale deel van de bevolking », 2) voor sabotage van militaire of voor de oorlogvoering nuttige installaties ([190]).

Eigenlijk weerspiegelde de nieuwe waarschuwing de bestaande toestand. Zij schonk, *post factum,* de sedert veertien maanden gevoerde gijzelaarspolitiek de ontbrekende rechtsgrond. Slechts schijnbaar kondige zij een nieuw, strenger beleid aan.

De geschiedschrijver is slechts gedeeltelijk ingelicht over de omstandigheden en de overwegingen die von Falkenhausen ertoe genoopt hebben, begin februari 1944, de juridische leemte in zijn gijzelaarspolitiek op te vullen. Van beslissende betekenis was de voortschrijdend gevaarlijke toestand in zijn ambtsgebied. Men herinnere zich dat de versnelde doodstrafprocedure door von Falkenhausen werd uitgevaardigd als een reaktie op « de aanhoudende geweld- en terreurdaden ([191]) ». Het is zeker geen toeval dat het geheim bevel betreffende de spoedprocedure en de officiële aankondiging van een schijnbaar strengere gijzelaarspolitiek beide van 5 februari dateren. Er is daarenboven weinig verbeelding nodig om te begrijpen dat die aankondiging nog iets anders beoogde dan de veiligheid van het bezette gebied. De wantrouwige SS-leiding lag steeds op de loer om de zwakheid van het bezettingsbestuur te Brussel bij Hitler aan te klagen en aldus de benoeming van een HSSPF door te drukken. Aan de *Militärverwaltung* te bewijzen dat zij haar taak aan kon, ook zonder een HSSPF.

Rechtstreekse aanleiding tot de teoretische verruiming van de aansprakelijkheid van de politieke gevangenen als gijzelaars was het protest van de Belgische regering te Londen tegen zogenaamde Duitse schijnprocessen, het terechtstellen van gijzelaars en het aanwenden van de foltering bij het verhoor van verdachten ([192]). Toen dit protest begin 1944, via de Engelse radio, bij de *Militäverwaltung* te Brussel bekend geraakte gaf von Falkenhausen onmiddellijk opdracht de gegrondheid van de drie verwijten te onderzoeken. Wij beperken ons hier tot de gijzelaars ([193]). Een bespreking van Reeder

---

(189) Van gelijkgestelden (*Wehrmachtsgefolge*) was er in de bekendmaking van 19 september 1941 geen sprake, enkel van *Angehörigen der Wehrmacht oder der deutschen Polizei* (hiervóór, p. 41).

(190) De tweede alinea van de *Bekanntmachtung* van 5 februari 1944 luidde als volgt: *Zugleich weise ich nochmals darauf hin, dass alle politischen Häftlinge als Geiseln für Gewalttätigkeiten gegen Angehörige der Wehrmacht und in ihrem Gefolge stehenden Personen, darüberhinaus aber auch dem loyal eingestelten Teil der Bevölkerung selbst, anzusehen sind. Die Haftung der Geiseln erstreckt sich auch auf Anschläge gegen Wehrmachtseinrichtungen und der deutschen Wehrmacht dienenden Anlagen* (*Brüsseler Zeitung,* 6 februari 1944).

(191) Hiervóór, p. 38-41.

(192) Nota getekend Apetz, chef van de *Gruppe Polizei,* voor von Craushaar, *Militärverwaltungsvizechef,* 20 januari 1944, *Geheime Kommandosache* (T-501, 97, 494).

(193) Uit het beschikbare bronnenmateriaal blijkt niet dat er in bezet België schijnprocessen werden gevoerd. Vgl. voor de OFK Luik, C. LOHEST en G. KREIT, *La Dé-*

met zijn bij de materie rechtstreeks betrokken medewerkers op 26 januari leidde tot een dubbel besluit : 1) de gevoerde politiek is in overeenstemming « met de geldende internationale oorlogsgebruiken » (*mit den geltenden internationalen Kriegsgebrauch*) ([194]) ; 2) het zou nuttig zijn nog eens de bevolking aan de waarschuwing van 19 september 1941 te herinneren, dat namelijk al de politieke gevangenen aansprakelijk zijn voor aanslagen op leden van de *Wehrmacht* of — en dat was juridisch het nieuwe element — « het leven van vredelievende burgers ([195]) ». Hier staan wij voor de verruiming van de aansprakelijkheid van de politieke gevangenen als gijzelaars.

Het resultaat van de interne bespreking op hoog niveau ging onder de vorm van een topgeheime nota (*Geheime Kommandosache*) aan von Falkenhausen. Deze ontbood op 3 februari Reeder en drie hoge ambtenaren ([196]). Hij verklaarde met de besluiten van 26 januari in te stemmen. Wat betreft de keuze van de politieke gevangenen die als gijzelaar voor terechtstelling in aanmerking kwamen, zou hij het bij de beproefde metode houden : bij voorkeur « wapendragers » m.a.w., personen die ontwettelijk in het bezit gevonden waren van schietensgerede wapens of van springstof ([197]). von Falkenhausen voegde er iets aan toe dat speciale aandacht verdient omdat het werkelijk een verregaande verscherping van de gevoerde gijzelaarspolitiek aankondigde : « Daarenboven zal het echter spoedig noodzakelijk blijken ook de geestelijke aanstichters tot moord, sabotage en vijandige houding ten op-

---

fense des Belges devant le Conseil de Guerre allemand, Luik, 1945. Over de foltering noteerde Apetz : dat is zaak van de G.F.P. en van de Sipo. Inleidend noteerde hij nochtans : *In allen Ländern verwenden die politischen Polizeien ggf. Zwangsmittel zur Herbeiführung von Aussagen. Es sei hier nur z.B. auf die unerhörten Torturen hingewiesen, welche die belgische und französische Polizei an den bei Kriegsbeginn verhafteten und verschleppten Angehörigen des eigenen Landes oder fremder Länder aufgenommen haben.*

(194) Nota getekend von Hahn voor zijn chef Reeder, 27 januari 1944, *Geheime Kommandosache* (T-501, 97, 500-505). Aanwezig waren : Reeder, *Militärverwaltungschef,* von Craushaar en Freedrich, beiden *Militärverwaltungsvizechef,* van Randenborg, chef van de *Gruppe Justiz,* Apetz, chef van de *Gruppe Polizei. Militärverwaltungsrat* von Hahn fungeerde als sekretaris. Over de gijzelaarspolitiek van von Falkenhausen, vgl. het vonnis van de krijgsraad Brussel, 9 maart 1951, hiervóór, p. 43, noot 172. Op te merken valt nochtans dat het vonnis een grondig onderscheid maakt tussen de terechtstellingen van gijzelaars als vergelding voor aanslagen op Duitse militairen en die als vergelding voor aanslagen op kollaborateurs. De eerste achtte de krijgsraad gerechtvaardigd en dus niet strafbaar, de tweede karakterizeerde hij als *des violations 'flagrantes' des lois et coutumes de la guerre* (Proc. vF., vonnis, p. 27-28 en 31).

(195) *Da die Bekanntmachung vom 19.9.1941 schon lange zurückliegt, bedarf es aber jetzt wieder eines erneuten Hinweises der Bevölkerung auf die Geiseleigenschaft aller politischen Häftlinge bei tätlichen Angriffen gegen die Wehrmacht oder das Leben friedlicher Landeseinwohner.* (Als vorige noot, T-501, 97, 504.)

(196) Nota getekend Apetz voor von Falkenhausen en Reeder, 3 februari 1944, *Geheime Kommandosache* (T-501, 97, 506-508). Aanwezig waren, behalve von Falkenhausen en Reeder : kolonel Heider, chef van de *Kommandostab* (opvolger van von Harbou), Sikarski, *Chefrichter,* en Apetz, chef van de *Gruppe Polizei.*

(197) *Für Sühnemassnahmen für nicht aufgeklärte Verbrechen oder Sofortmassnahmen durch Erschiessung von Geiseln bleibt es bei dem bisher geübten Verfahren das sich in Uebereinstimmung mit dem international anerkannten Geiselrecht befindet... Es bleibt dabei bei der Auswahl der in Anspruch zu nehmenden Geiseln unbenommen, das bisherige Verfahren fortzusetzen und bevorzugt Waffenträger in Anspruch zu nehmen.*

zichte van de bezettende macht tot de kring der verantwoordelijken te betrekken ([198]). » De aldus geformuleerde uitbreiding is nooit werkelijkheid geworden. Zij roept echter de vraag op, of de terechtstelling van gijzelaars van lagere maatschappelijke rang die als doders (*tueurs*) het gevaarlijke werk deden, in februari 1944 nog als doeltreffend werd beschouwd. Was de tijd niet gekomen om ook de touwtjestrekkers te doen betalen ? Of zei von Falkenhausen iets zomaar om zijn niets vermoedende medewerkers, die hem onderdanig vertrouwden, een rad voor de ogen te draaien ? De vraag heeft zin. Gedurende de instruktie van zijn proces zou de gewezen *Militärbefehlshaber* « glimlachend » beweren dat hij, bij het afremmen van bevelen uit Berlijn soms zó ver ging, zonder voorkennis van Reeder, zijn eigen instrukties te saboteren — een dubbel spel dat hem bij de Belgen die ervan profiteerden (de sekretarissen-generaal b.v.), gemakkelijk de faam bezorgde een schappelijk man te zijn terwijl Reeder voor een onhandelbare kerel doorging. Met welgevallen beweerde von Falkenhausen nog, aan dit dubbelspel, met Reeder als zondebok (die niet begreep omdat hem als ambtenaar, zogezegd, de nodige « finesse » ontbrak), een « machiavellistisch genoegen » te hebben beleefd ([199]).

Terug tot de gijzelaarspolitiek.

Hoe reageerde de *Sicherheitsdienst* te Brussel op de ambtelijke bekendmaking van von Falkenhausen van 5 februari 1944 die een schijnbare verstrakking van de gijzelaarspolitiek aankondigde ? Venijnig afwijzend. Iets anders viel niet te verwachten van een politieke SS-informatiedienst ([200]), die sedert het begin van de bezetting op gespannen voet met de *Militärverwaltung* leefde. Weliswaar was de leider van de SD te Brussel, *SS-Sturmbannführer* Hummitzsch, ondergeschikt aan de chef van de Sipo-SD *Dienststelle* in het ambtsgebied van von Falkenhausen, maar op eigen houtje informeerde hij het RSHA te Berlijn. Hij liet daarbij geen gelegenheid voorbijgaan om het beleid van von Falkenhausen en Reeder in een ongunstig daglicht te stellen en heftig te bekampen.

Een paar dagen al na de bekendmaking van 5 februari haastte Hummitzsch zich in een telex aan het RSHA fors tegen von Falkenhausen van

---

(198) *Darüberhinaus wird aber bald die Notwendigkeit auftauchen, auch intellektuelle Urheber der Mord- und Sabotagetätigkeit und besatzungsfeindlichen Haltung in den Kreis der in Anspruch zu nehmenden Personen einzubeziehen.*

(199) Over von Falkenhausens taktiek van het dubbel spel, zie o.m. pv. Canaris-Reeder 1949, pv. von Falkenhausen van dezelfde datum (Proc. vF. 1653-1654), memorie Reeder, 18 januari 1950, p. 9-10 (Proc. vF. 2069-2071) en memorie von Falkenhausen, 9 september 1949, p. 7-8 en 10-12 (Proc. vF. 1779). In zijn gedenkschriften noteert von Falkenhausen : *J'avoue que je trouvais ce combat excitant.* (*Mémoires d'outre-guerre,* p. 183.)

(200) Men verwarre de *Sicherheitsdienst* niet met de *Sicherheitspolizei.* Alleen deze laatste, samengesteld uit de *Geheime Staatspolizei* en de *Kriminalpolizei,* had exekutieve bevoegdheid. De *Sicherheitsdienst* had een louter informatief karakter. Zijn politieke betekenis valt echter niet te onderschatten. Vgl. *Bijdragen,* 3, oktober 1974, p. 33.

leer te trekken ([201]). De Belgische bevolking, meende hij te weten, hecht geen belang aan de jongste waarschuwing van de *Militärbefehlshaber*. Zij begrijpt niet eens wat hij bedoelt. Meer nog, in gerechtelijke kringen beschouwt men het dokument als een « nieuw bewijs » van zijn zwakheid en passiviteit. Volgens de hoogste bestuurlijke instanties had von Falkenhausen zelfs zijn aanzien geschaad, « vermits uit de bekendmaking zelf blijkt dat hij al van te voren voornemens is niets tegen het terrorisme te ondernemen ».

De lezer zal zich afvragen hoe Hummitzsch dat alles zo goed en vooral zo vroeg wist. Hij zal ook begrijpen dat de vage en voorbarige beweringen van Hummitzsch hier niet om hun gegrondheid maar om de typische venijnigheid van de SD jegens het bezettingsbestuur worden vermeld.

Toevallig kreeg Heym, een van Reeders belangrijkste politieke medewerkers, lucht van de telex van Hummitzsch aan het RSHA ([202]). Het kostte Reeder geen moeite om te bewijzen dat de bekendmaking van 5 februari helemaal niet een achteruitkrabbelen in de gijzelaarspolitiek betekende, maar integendeel « een aanzienlijke uitbreiding van de aansprakelijkheid der gijzelaars ([203]) ». Die slimme en spitsvondige Belgische juristen, aldus een ironizerende Reeder, hadden blijkbaar « het grote praktische belang » van de waarschuwing niet begrepen ! Zij is niets minder dan « een scherpe oorlogsverklaring aan de terroristen en hun medeplichtigen ». (Van deze laatsten was er geen spoor in de waarschuwing indien de touwtjestrekkers werden bedoeld.) Reeder gaf zich de moeite, Hummitzsch duidelijk te maken dat er vóór 5 februari 1944 geen geschreven rechtsgrond bestond voor de vergelding van aanslagen op kollaborateurs door terechtstelling van gijzelaars. Om toch binnen de grenzen van het gijzelrecht te blijven had de *Militärverwaltung* die (nb. formeel juridisch niet strafbare) daden « steeds op de ene of andere wijze in verband *moeten* ([204]) brengen met aanslagen op leden van de *Wehrmacht* ([205]) ».

---

(201) *Der Beauftragte des Chefs der Sicherheitspolizei und des SD für den Bereich des Militärbefehlshabers in Belgien und Nordfrankreich, Brüssel,* III A 2, getekend Hummitzsch, aan het RSHA, III A, 9 februari 1944 (T-501, 97, 511-512). Uit niets blijkt dat Hummitzsch zijn chef, Canaris, van dit schrijven op de hoogte bracht.

(202) Vgl. de handschriftelijke notitie van Heym, Reeders kabinetschef, op de brief van Hummitzsch van 11 februari 1944 aan de *Militärbefehlshaber : Beiliegendes Fernschreiben an das RSHA* [v. 9.2.] *war mir zur Kenntnis gekommen. Hatte Sturmbannführer Hummitzsch sofort um Abschrift gebeten* (T-501, 97, 510). Men weet niet van wie Heym de telex van Hummitzsch doorgespeeld kreeg.

(203) *Der Militärbefehlshaber in Belgien und Nordfrankreich, Militärverwaltungschef, Pol(izei), a.d. Beauftragten des Chefs der Sipo und des SD, Brüssel,* 21 februari 1944, geheim (T-501, 97, 516-517).

(204) Kursivering van ons.

(205) *Bisher bestand nach einer im Jahre 1941... veröffentlichten Bekanntmachung [19.9.] nur eine Geiselhaftung der politischen Häftlinge für Anschläge auf Angehörige der deutschen Wehrmacht und der Polizei. Damit war nach den Grundsätzen des Internationalen Geiselrechts praktisch die Voraussetzung für eine Geiselerschiessung nur in dem eng gezogenen Rahmen dieser Bekanntgebung, d.h. also bei Anschlägen auf Wehrmachtsangehörige, gegeben. Geiselerschiessungen wegen anderer Terrorhandlungen mussten deshalb bisher, wenn sie sich im Rahmen der internationalen Grundsätze des Geiselrechtes halten sollen, stets irgendwie im Zusammenhang mit Anschlägen auf Wehrmachtsangehörigen gebracht werden.*

Kostbare bekentenis ! De lezer weet reeds dat die voorstelling van zaken slechts gedeeltelijk gegrond is : vóór 5 februari 1944 waren er zesenzeventig politieke gevangenen als gijzelaars voor het vuurpeloton gevallen zonder dat die vergelding « op de ene of andere wijze » in verband kón gebracht worden met dodelijke aanslagen op Duitse militairen ([206]). Maar gesteld dat er voor de overige gevallen enig verband bestond zoals hier van Duitse zijde bedoeld, dan was het geen oorzakelijk maar een louter toevallig in de tijd, door von Falkenhausen er naarstig bijgesleurd om onwettelijke terechtstellingen van gijzelaars een schijn van rechtsgrond te geven.

Over de wettelijkheid van zijn gijzelaarspolitiek heeft von Falkenhausen herhaaldelijk graaf von Moltke, een gezaghebbend lid van de oppositie tegen Hitler, om advies gevraagd. von Moltke stond toen aan het hoofd van de afdeling voor volkenrechtelijke vraagstukken in het OKW-ambt *Ausland-Abwehr,* de bekende militaire inlichtingendienst. Zijn advies was nooit negatief ([207]). Heeft de gespecializeerde jurist die de Duitse overtredingen van het volkenrecht zorgvuldig noteerde om, na de oorlog, de verantwoordelijken door het gerecht te doen vervolgen ([208]), dan nooit opgemerkt dat von Falkenhausen, zijn medestander in de oppositie te Brussel, tientallen politieke gevangenen als gijzelaar deed terechtstellen zonder dat er, vóór 5 februari 1944, zelfs volgens Duitse normen, een geschreven rechtsgrond aanwezig was ? Nog in september 1943, toen er al zevenentachtig gijzelaars in België waren terechtgesteld, zag von Moltke geen juridisch vuiltje aan de lucht in het ambtsgebied van von Falkenhausen ([209]).

Het lijdt dus geen twijfel dat von Falkenhausen de door hemzelf duidelijk afgebakende begrenzing van zijn gijzelaarspolitiek vóór 5 februari 1944 herhaaldelijk overtreden heeft. De Duitse rechtvaardiging hiervoor vindt men

---

(206) Hiervóór, p. 45-46.

(207) G. VAN ROON, *Graf Moltke als Völkerrechtler im OKW,* in : *Vierteljahrshafte für Zeitgeschichte,* XVIII, 1970, p. 51-58. F. VON MOLTKE, M. BALFOUR en J. FRISBY, *Helmuth James von Moltke 1907-1945. Anwalt der Zukunft,* Stuttgart, 1975, p. 134, 252-253, 257. Vgl. nog het pv. van verhoor van von Falkenhausen van 15 juni 1948 : *Il m'est arrivé plusieurs fois de me mettre en rapport téléphoniquement ou verbalement avec le comte Moltke... Il me remettait pour chaque problème un rapport* (Proc. Can. 0920. Afschrift). Men lette hier weer op de bevreemdende dubbelzinnigheid van von Falkenhausen gedurende de instruktie van zijn proces. Von Moltke, aldus de gewezen *Militärbefehlshaber,* verklaarde *in aanwezigheid o.m. van Reeder,* dat de gevoerde gijzelaarspolitiek in overeenstemming was met de Duitse interpretatie van het volkenrecht, maar von Falkenhausen voegde er onmiddellijk aan toe dat hij met von Moltke, *onder vier ogen dan,* tot het besluit gekomen was dat de terechtstellingen van gijzelaars eigenlijk tegenstrijdig waren met het volkenrecht zoals andere landen dan Duitsland het interpreteerden. Waarop Reeder het gemakkelijk had te antwoorden, dat hij slechts één advies van von Moltke had leren kennen. Vgl. nader CLOSON, *Exposé des faits* in de zaak von Falkenhausen c.s., p. 116-118. Ter zitting verklaarde von Falkenhausen : *En tant que juriste allemand, Moltke m'a dit que la façon dont les dispositions étaient rédigées et appliquées, cela était conforme. A titre privé, il a ajouté qu'il fallait à n'importe quel prix éviter les exécutions* (Proc. vF., zittingsblad van 2 oktober 1950, p. 9).

(208) VAN ROON, *aang. art.,* p. 50, noot 301.

(209) F. VON MOLTKE, M. BALFOUR en F. FRISBY, *op. cit.,* p. 257.

in het geheim verslag dat von Craushaar, *Militärverwaltungsvizechef* te Brussel, reeds in september 1943 over « het fusilleren van terroristen » in België redigeerde en dat voor de *Abwehr* (met name von Moltke) bestemd was ([210]). De aanslagen op kollaborateurs, betoogde von Craushaar, troffen ook, zij het onrechtstreeks, de bezettende macht omdat ze de interne veiligheid bedreigden en de tot loyale samenwerking bereide bevolking verontrustten. Nog duidelijker is een gewezen hoog ambtenaar van het bezettingsbestuur in zijn reeds vermeld *Abschlussbericht* : zowel de rechtstreekse aanslagen op Duitse militairen als die op kollaborateurs hadden geen ander doel dan de storing van de interne vrede in het bezette gebied. In een totale oorlog waren deze laatste meteen ook tegen de bezetter gericht ([211]).

VAN DE ELFDE TOT DE VIJFTIENDE REEKS TERECHTSTELLINGEN VAN GIJZELAARS (16 FEBRUARI-7 MAART 1944).

Sedert september 1943 besefte de bezetter dat hij de toestand politioneel niet meer onder kontrole had. Ook de kollaborateur wist dat hij niet voldoende tegen zijn politieke vijanden was beschermd ([212]). De versnelde opeenvolging van terechtstellingen van gijzelaars gedurende de eerste tien weken van 1944 bewijst dat de toestand, zoals Reeder het maanden voordien al gevreesd had, van slecht tot erger evolueerde. Geen duidelijker uiting van de politionele zwakheid van een bezetter dan het fusilleren van gijzelaars. Evenals bij de jaarwisseling 1942-43 bereikten de bloedige represailles begin 1944 opnieuw een pijnlijk hoogtepunt. Men vergelijke de cijfers. Tussen 12 december 1942 en 15 januari 1943 werden er zestig gijzelaars terechtgesteld (met een piek van vijftig tussen 4 en 13 januari) ; tussen 26 januari en 7 maart 1944 waren het er eenenzeventig (met een eerste piek van zesendertig tussen 16 en 24 februari en een tweede van vijfentwintig tussen 1 en 7 maart) ([213]).

---

(210) *Chef Militärverwaltung, Polizei : Erschiessung von Terroristen in Belgien in der Zeit vom 10.5.1940 bis Juli 1943,* 10 september 1943, *Geheim,* p. 1-3 en 6 (Proc. vF. 1751 en BAK, *Alliierte Prozesse,* 4, von Falkenhausen, karton 109).

(211) *Nicht nur unmittelbare Anschläge gegen die deutsche Wehrmacht, sondern auch politische Anschläge gegen die Erneuerungsbewegungen und sonstige zusammenarbeitswillige Kreise, die auf eine bewusste Störung des inneren Friedens hinausliefen, waren angesichts des totalen Krieges zugleich gegen die Besatzungsmacht gerichtet* (BRUNNER, *Abschlussbericht,* § 10, *Polizei,* p. 13. BAK, *All. Proz.,* IV, vF., karton 109). Brunner maakte deel uit van de *Gruppe Polizei* in de *Abteilung Verwaltung* van het bezettingsbestuur te Brussel. Het rapport is niet gedateerd. Het werd geredigeerd na de Duitse aftocht uit België in september 1944 en vóór de Duitse kapitulatie van 9 mei 1945, waarschijnlijk in december 1944 toen er nog geen sprake was van een proces von Falkenhausen c.s. Daaraan ontleent het zijn geloofwaardigheid.

(212) Hiervóór, p. 7.

(213) Volgens de Duitse lijst van 13 december 1944. Zie noot 159.

Het overzicht van de terechtstellingen van gijzelaars eindigden wij met de tiende van de achttien reeksen : Luik, 26 januari 1944, tien gijzelaars betalen met hun leven voor de dodelijke aanslagen op twintig burgers, waaronder zeven vrouwen, en twee Duitse militairen. Generaal von Clär, *Oberfeldkommandant* te Luik, karakterizeert de toestand in zijn ambtsgebied met de term *Balkanisierung* (214). De feiten die de volgende vijf reeksen terechtstellingen, in de optiek van de bezetter, rechtvaardigden, zijn in hun ruwheid symptomatisch voor de sfeer van burgeroorlog die toen in het bezette België heerste — een burgeroorlog die men kleinschalig mag noemen omdat er slechts twee aktieve minderheidsgroepen rechtstreeks bij betrokken waren : de slinkende minderheid van de kollaboratie en de aanzwellende van het verzet. De lezer verlieze niet uit het oog dat de hieronder volgende aanslagen en overvallen slechts een zwakke weerspiegeling van de werkelijke toestand zijn. De vergeldingsmoorden door de kollaboratie gepleegd blijven voorlopig buiten beschouwing. Het gaat hier enkel om de feiten die door de bezetter werden weerhouden om de terechtstellingen van gijzelaars te rechtvaardigen.

Tussen 26 januari en 14 februari 1944 werden er in het ambtsgebied van de *Oberfeldkommandantur* Bergen (provincies Henegouwen en Namen) zes rexisten en zeven Duitse militairen om het leven gebracht (215). Tot de eerste groep behoorden o.m. de regionale rexistische leider voor Namen Gignot en zijn echtgenote. Beiden werden op 30 januari te Anderlues, 's avonds, op straat door onbekenden neergeschoten. Op dit feit komen wij nog in een ander verband terug. Stippen wij nu reeds aan dat Matthijs, de leider *ad interim* van Rex, bij het open graf van de echtgenoten Gignot aankondigde dat zijn volgelingen terreur met tegenterreur hadden vergolden (216). Tot de tweede groep, die van de militairen, behoorde een kapitein, chef van het *Rüstungskommando* te Charleroi, en drie soldaten van de *Luftwaffe,* die op 8 februari op wreedaardige wijze waren omgebracht toen zij op het vliegveld van Florennes een neergeschoten vijandelijke bommenwerper bewaakten. De 16de verschenen tien gijzelaars voor het vuurpeloton te Charleroi (elfde reeks terechtstellingen) (217). Volgens een na-oorlogse verklaring van Reeder zou « Berlijn », na de moord op de Duitse kapitein, op strenge vergelding hebben aangedrongen (218). Zonder de waarschijnlijkheid van die bewering *a priori* in twijfel te trekken moet toch opgemerkt worden dat er, zonderling genoeg, van dergelijke speciale bevelen van hogerhand waarop von Falkenhausen en Reeder zich herhaaldelijk beriepen om hun gijzelaarspolitiek in bepaalde gevallen te rechtvaardigen, geen enkel spoor in het beschikbare bronnenmateriaal kon teruggevonden worden.

De volgende reeks terechtstellingen (de twaalfde) dateert van 17 februari. Toen werden er zes gijzelaars gefusilleerd (219). In de nacht van de 1ste op de

(214) Proc. vF., zittingsblad 6 oktober 1950, en de pleitnota's van de advokaten van von Clär (NSWO II, B 4, Proces von Clär, karton : *Jugements et Plaidoiries*).

(215) Elfde reeks terechstellingen, 16 februari 1944. *Begründungen* (Proc. vF.).

(216) *Le Pays Réel,* 4 februari 1944.

(217) De dag zelf van de terechstelling der tien gijzelaars kon de Duitse politie de drie daders van de aanslag op de drie *Luftwaffe*-soldaten aanhouden. Zij maakten deel uit van een groep gewapende verzetslieden. Er volgde spoedig een proces voor het krijgsgerecht van de *Luftgau Belgien und Nordfrankreich* (niet te verwarren met de krijgsraden van de kommandanturen). De twaalf beschuldigden, die ook wegens andere zware misdaden terechtstonden, werden op 25 februari tot de doodstraf door de strop veroordeeld. Het vonnis werd nog dezelfde dag voltrokken. Volgens het ambtelijke persbericht waren de drie schuldigen aan de moord op de *Luftwaffe*-soldaten « met de grootste gruwzaamheid » tewerkgegaan. De op wacht staande militair werd bij het neergestorte vliegtuig zelf overweldigd. De twee anderen werden in hun slaap verrast. De drie werden vervolgens naar een « versterkt kamp » in de buurt van Charleroi weggebracht en daar gedood. « Bij de lijkschouwing werd vastgesteld dat de slachtoffers gedurende hun vervoer op beestachtige wijze met stompe voorwerpen waren geslagen en na de moord haastig in een bos begraven... » (*Brüsseler Zeitung,* 28 februari 1944 ; *Volk en Staat,* 1 maart 1944).

(218) Verklaring van Reeder ter zitting van zijn proces (Proc. vF., zittingsblad van 3 oktober 1950, p. 5).

(219) Twaalfde reeks terechtstellingen, 17 februari 1944. *Begründungen* (Proc. vF.).

2de hadden onbekenden een aanslag met springstof op een wachtlokaal van de bezettingstroepen te Ukkel gepleegd. Eén soldaat had daarbij het leven verloren. De 11de hadden nog eens onbekenden het gewaagd de woning van Ehlers, chef van de Sipo-SD in België en Noord-Frankrijk, met springstof te overvallen. Slechts stoffelijke schade. Als vergelding stelde de *Oberfeldkommandant* te Brussel de terechtstelling van tien gijzelaars voor. von Falkenhausen achtte zes voldoende.

Veel erger verliep het op 26 februari voor de slachtoffers van de dertiende reeks ([220]). Twee dagen voordien, 's avonds, hadden onbekenden het wachtlokaal van de *Dienststelle Jungclaus* aan de Vilain XIII-straat te Brussel met een zware lading springstof getroffen. Een lid van de speciale wacht, een Vlaams Waffen-SS-man ([221]), had daarbij het leven verloren, een tweede zware verwondingen opgelopen. Ook een bewoner van het huis rechtover het wachtlokaal, een Belg van Duitse oorsprong, werd zwaargewond. Uitzonderlijk hoog lag het vergeldingstarief : twintig gijzelaars stierven aan de exekutiepaal. De veronderstelling ligt voor de hand dat von Falkenhausen Himmler heeft willen ontzien : Jungclaus was immers de politieke vertegenwoordiger van de *Reichsführer-SS* te Brussel.

Aan weerszijden ging de bloedige reeks verder. Op 27 februari werden te Brussel een lid van de Vlaamse Wacht zwaar gekwetst en een *Garde Wallonne* gedood ([222]). De volgende dag, 's avonds, overvielen onbekenden het *Haus der NSDAP* en, ongeveer een uur later, het huis waar elf vrouwelijke bedienden van de *Dienststelle Jungclaus* gelogeerd waren. De huisbewaarster was lid van de DeVlag, haar zoon stond als Oostfrontvrijwilliger in de *Langemarck*. Ofschoon er slechts één dode gevallen was besloot von Falkenhausen dat er tien politieke gevangenen als gijzelaars met hun leven zouden betalen. Op 1 maart verschenen zij voor het exekutiepeloton. Van de achttien reeksen vormden zij de veertiende.

Amper zes dagen later kwam de vijftiende reeks aan de beurt. Het was de laatste van de snel op elkaar volgende exekuties gedurende de hier behandelde periode ([223]). Op 5 maart hadden onbekenden, 's avonds, lukraak, een soldaat eerste klasse van de *SS-Leibstandarte Adolf Hitler* in de buurt van Ter Hulpen op straat neergeschoten. De roemruchte eenheid van het Iste *SS-Panzerkorps* was toen sedert enige tijd in het Brusselse gekazerneerd. von Falkenhausen besloot tot zware vergelding : terechstelling van vijftien gijzelaars. Aanvankelijk zou een bataljon van de gewone bezettingstroepen het exekutiepeloton geleverd hebben. Op het laatste ogenblik viel de beslissing dat soldaten van de getroffen eenheid zelf hun wapenbroeder zouden wreken. Ook hier, evenals in de dertiende reeks (overval op het wachtlokaal van de *Dienststelle Jungclaus*) lag het vergeldingstarief betrekkelijk hoog : voor één vermoorde militair werden er vijftien gijzelaars terechtgesteld. Men mag veronderstellen dat de betrokken SS-diensten op snelle en indrukwekkende vergelding hebben aangedrongen of dat von Falkenhausen spontaan geoordeeld heeft dat snel en hard ingrijpen raadzaam was om erger te voorkomen en Himmler niet in de kaart te spelen. Volgens een na-oorlogse verklaring van Reeder zou men aan de top van het bezettingsbestuur rekening gehouden hebben met de waarschijnlijkheid van aanslagen op de *Leibstandarte* indien deze eenheid ergens in het Brusselse zou worden gekazerneerd. Omdat er in dit geval « wilde represailles » door de eenheid zelf werden gevreesd, zou Reeder Straub, chef van de afdeling IV (Gestapo) in de Sipo-SD te Brussel, opdracht gegeven hebben, via zijn vertrouwenslieden, het verzet (Reeder bepaalt niet nader) voor de gevolgen te waarschuwen ([224]). De waarschuwing, indien ze haar bestemming bereikte (wat men niet weet), bleef zonder resultaat. Maar de *Leibstandarte* trad niet eigenmachtig op. Tot « wilde represailles » kwam het niet.

---

(220) Dertiende reeks terechtstellingen, 26 februari 1944, *Begründungen* (Proc. vF.).

(221) Jungclaus beschikte over een *Stabswache*, samengesteld uit vrijwilligers waarvan de Vlaamse leden door de DeVlag, de Waalse door Rex geeworven waren. Zij droegen het uniform van de *Waffen-SS*.

(222) Veertiende reeks terechtstellingen, 1 maart 1944. *Begründungen* (Proc. vF.).

(223) Vijftiende reeks terechtstellingen, 7 maart 1944. *Begründungen* (Prov. vF.).

(224) Pv. Reeder, 7 april 1949 (Proc. Can. 0892, afschrift).

DOELTREFFENDHEID ?
BEZETTINGSREGIME EN GIJZELAARSPOLITIEK.

We schrijven 7 maart 1944, datum van de vijftiende reeks terechtstellingen van gijzelaars onder von Falkenhausen. Over de volgende drie reeksen, vooral over de achttiende en laatste, valt nog iets in het volgende hoofdstuk te zeggen. Intussen lijkt het moment geschikt de vraag naar de doeltreffendheid van de gevoerde gijzelaarspolitiek te stellen. Immers in de eerste helf van maart redigeerde Callies, *Verwaltungschef* in de *Oberfeldkommandantur* Brussel, ten gerieve van zijn *Oberfeldkommandant,* een verslag over de toestand in het ressort dat zich over de provincies Brabant, Antwerpen en Limburg uitstrekte. Een deel handelde over de vergeldingsmaatregelen, « het meest omstreden hoofdstuk in de aktiviteit van de bezettende macht ([225]) ». Het dokument, louter voor intern gebruik bestemd, is van kapitaal belang. Met uitzondering van enkele verspreide passages in de *Tätigkeitsberichte* van Reeder is dit het enig eigentijdse bescheid waarin een hoog bezettingsambtenaar die de betwiste materie grondig kent, ongehinderd door taktische overwegingen, zijn mening uit over de doeltreffendheid van de gevoerde gijzelaarspolitiek. Toen hij in de eerste helft van maart zijn beschouwingen neerschreef waren er tijdens de laatste zes weken juist geteld eenenzeventig gijzelaars voor het vuurpeloton gevallen ([226]).

De recente ervaring heeft geleerd, stelde de *Verwaltungschef* inleidend vast, dat de terechtstellingen van « kommunistische terroristen » ([227]) niet meer afschrikkend werken. De bevolking en dus ook de vermoedelijke daderskringen beseffen maar al te goed dat de gefusilleerde gijzelaars zonder uitzondering zo'n zwaar dossier hadden dat er voor hen geen kans bestond aan doodstraf en exekutie te ontsnappen. Op de verzetsbewegingen bleven die terechtstellingen dan ook zonder enige invloed ([228]). Daar komt nog bij dat, op enkele uitzonderingen na, de gefusilleerde gijzelaars sociaal van lagere komaf zijn. In België is het slechts de gijzelaar van hogere sociale rang die medelijden verwekt en wiens lot tot nadenken stemt ([229]). In het algemeen

---

(225) *Auszug aus dem Entwurf des Tätigkeitsberichtes des Verwaltungsstabes zum 15.3. 1944* (NCWO II, OFK Brussel, 2de filmrol).

(226) Tien op 26 januari ; tien op 16 februari ; zes op 17 februari ; twintig op 24 februari ; tien op 3 maart en vijftien op 7 maart 1944. De officiële bekendmakingen vindt men in de pers telkens een of twee dagen na de datum van de terechtstelling.

(227) Tussen aanhalingstekens in de tekst van het verslag.

(228) *Es ist in der Bevölkerung und damit auch in den verantwoortlichen Täterkreisen allzusehr bekanntgeworden, dass die so erschossenen Sühnegeiseln durchweg so schwer belastet sind, dass sie ohnehin kriegsgerichtlich zum Tode verurteilt und hingerichtet würden. Die Widerstandsbewegungen haben diese aus ihren Reihen verhafteten von Augenblick der Festnahme an bereits abgeschrieben und lassen sich daher durch die Sühneerschiessungen in ihren Tun nicht mehr beeinflussen.*

(229) *Dazu kommt, dass bis auf verschwindende Ausnahmen diese Sühnegeiseln stets der untersten sozialen Schicht angehören ; in Belgien erregt nun aber einmal nur der sozial Höhergestellte Aufsehen, wenn er zu Sühneleistungen herangezogen wird, — sein Sühnetod wird besprochen, erregt Mitleid und bringt die massgebenden Schichten zum Nachdenken.*

moet men bij het treffen van vergeldingsmaatregelen afstand doen van de gedachte als zouden sabotage en aanslagen nog door afschrikking kunnen afgeremd worden. Tevens moet men er van uitgaan dat de aktiviteit van het verzet vóór het einde van de oorlog in intensiteit niet meer zal verzwakken ([230]). Rekening houdend met de politieke struktuur van het bezette gebied, de militaire toestand van Duitsland, de Engelse radiopropaganda is de Duitse politie, in weerwil van haar opmerkelijke suksessen, niet in staat sabotage en aanslagen te verhinderen ([231]). Besluit : na de ervaringen van de laatste twee à drie maanden wordt het tijd toch ook eens na te gaan of het terechtstellen als gijzelaars van sociale notabelen, die totaal afzijdig gebleven zijn, niet doeltreffend zou blijken om de toename van de aanslagen op personen af te remmen ([232]). Al de andere beperkte maatregelen als b.v. het afsperren van bepaalde stadswijken, het opleggen van geldboeten, het inleveren van radio-ontvangstapparaten, fietsen enz., kan men gerust achterwege laten. « Zij dienen tot niets. »

Het kwam nooit zover als de *Verwaltungschef* van de OFK Brussel in maart 1944 had gesuggereerd ([233]).

De doeltreffendheid van de gijzelaarspolitiek kwam ook na de oorlog,, tijdens de instruktie van het proces von Falkenhausen, uitvoerig ter sprake. De gewezen *Militärbefehlshaber* verklaarde, destijds vernomen te hebben dat de terechtstellingen van gijzelaars niet zonder effekt waren gebleven. De kommunisten hadden de hoogste tol betaald. Immers, beklemtoonde hij, het waren toch geen patriotten. « Vanzelfsprekend » had hij van die doeltreffendheid nimmer in zijn verslagen gewag gemaakt omdat hij het bevel vreesde : doe zo voort ([234]). Meer genuanceerd was het oordeel van Reeder. Hij besefte met de terechtstelling van gijzelaars een tweesnijdend zwaard te hanteren. « In sommige gevallen », meende hij, waren de fusillades niet tegenstrijdig met het Duitse belang. Nam de terroristische aktiviteit tijdelijk in intensiteit af, dan was het een teken « dat wij juist getroffen hadden ([235]) ».

---

(230) *Nach Ansicht der OFK muss man bei der Verhängung von schwerwiegenden Sühnemassnahmen, d.h. von Geiselerschiessungen hier im Befehlsbereich auf den Gedanken der Abschreckung und der Verhinderung verzichten und die Widerstandshandlungen mindestens in der gleichen Häufigkeit wie jetzt für die ganze Dauer des Krieges als gegeben hinnenhmen.*

(231) *Weil eben eine Unterbindung der Sabotage und Attentate bei der derzeitigen militärischen Lage Deutschlands und bei der politischen Struktur des Landes sowie der laufenden englischen Rundfunkpropaganda trotz aller von grössten Erfolgen gekrönten Arbeit der Polizeiorgane niemals erreicht werden kann.*

(232) *Hierbei wird es... für richtig gehalten nun doch einmal völlig unbeteiligte, möglichst sozial hochstehende Kreise mit als Sühneopfer heranzuziehen. Nach den Erfahrungen der letzten 2-3 Monate erscheint es notwendig, zumindest festzustellen ob durch solche Sühneopfer nicht vielleicht doch eine gewisse Zurückdrängung der Attentate erreicht wird.*

(233) Hiervóór, p. 48-49.

(234) Pv. von Falkenhausen, 19 april 1949 (Proc. vF. 233). Over de resultaten van de gijzelaarspolitiek ontving von Falkenhausen betrouwbare informatie van Straub, chef van de afdeling IV (Gestapo) in de Sipo-SD *Dienststelle* te Brussel.

(235) Pv. Reeder, 18 november 1947 (Proc. vF. 1695).

Vergelding door het fusilleren van gijzelaars en de *Einsetzung* van een HSSPF als opperste verantwoordelijke voor de openbare orde zijn twee eng verbonden aspekten van de Duitse bezettingspolitiek. Het loont de moeite er te blijven bij stilstaan omdat dit deel van de instruktie van het na-oorlogse proces de krijgsauditeur de gelegenheid bood een paar pijnlijke vragen te stellen die von Falkenhausen een ogenblik aan het wankelen brachten : was de strijd tegen de benoeming van een regionale Himmler te Brussel dan zinloos geweest ? Het werpt ook enig licht op het mogelijke verband tussen de aard van het bezettingsregime en de strengheid van de gijzelaarspolitiek.

Het was Wilmart, de bevoegde krijgsauditeur, niet ontgaan dat er, rekening houdend met de respektieve bevolking van twee betroffen ambtsgebieden er gedurende een bepaalde periode, in bezet België ([236]) méér gijzelaars waren terechtgesteld dan gedurende de kronologisch overeenkomstige periode in bezet Frankrijk ([237]). De cijfers spreken inderdaad een duidelijke taal. Van 27 november 1942 tot 10 juli 1944 vielen er in bezet België, met een bevolking van ruim 8 miljoen inwoners, 240 politieke gevangenen als gijzelaars onder de kogels van het exekutiepeloton ([238]) ; in bezet Frankrijk, met een bevolking van ruim 35 miljoen inwoners, waren het er van 5 mei 1942 tot 18 augustus 1944 « slechts » 254 ([239]). Men lette op het onderscheid in het bezettingsregime. België (met Noord-Frankrijk) en bezet Frankrijk kenden weliswaar beiden een *Militärverwaltung*. Maar te Brussel fungeerde een van de opperste legerleiding (OKH en OKW) afhankelijke *Militärbefehlshaber* die bevoegd was voor de openbare orde, terwijl zijn ambtgenoot te Parijs dit deel van zijn bevoegdheid, met inbegrip van de represailles voor bloedige aanslagen en ernstige sabotagedaden, sedert begin mei 1942 had moeten afstaan aan een HSSPF, vertegenwoordiger van Himmler als chef van de Duitse politie ([240]). Geïntrigeerd door het numerieke verschil tussen de in België en Frankrijk in 1942-1944 gevoerde gijzelaarspolitiek, toog krijgsauditeur Wilmart in januari 1949 naar Parijs om er, in het dienst-

---

(236) De twee Noordfranse departementen *Nord* en *Pas-de-Calais* met hun 83 terechtgestelde gijzelaars blijven buiten beschouwing.

(237) Bezet Frankrijk betekent hier het grondgebied van de Franse staat vóór de Duits-Franse wapenstilstand van 23 juni 1940 met uitzondering van 1) de twee Noordfranse departementen *Nord* en *Pas-de-Calais*, die deel uitmaakten van het ambtsgebied van *Militärbefehlshaber* von Falkenhausen, 2) de drie in het noord-oosten *de facto* door Duitsland geannexeerde departementen *Haut-Rhin, Bas-Rhin* en *Moselle*, 3) een stukje door de Italianen bezet grondgebied in het zuid-oosten. Na de geallieerde landing in Noord-Afrika (november 1942) was het onderscheid tussen de *Zone Occupée* en de *Zone Libre* politioneel verdwenen.

(238) Volgens de lijst der *in Belgien als Sühnemassnahme durchgeführte Erschiessungen von Terroristen in den Jahren 1942, 1943 und 1944* (Proc. vF. 21 en Proc. Can. 2167). De lijst dateert van 13 december 1944. Zij werd opgemaakt door de groep *Polizei* in de diensten van Reeder en maakte deel uit van het *Abschlussbericht* van de *Militärverwaltung*. De autenticiteit en de geloofwaardigheid van de lijst blijken uit het feit dat zij tijdens de instruktie van het proces von Falkenhausen en -Reeder als basisdokument werd beschouwd.

(239) H. UMBREIT, *Der Militärbefehlshaber in Frankreich 1940-1944*, Boppard am Rhein, 1968, p. 142. E. JÄCKEL, *Frankreich in Hitlers Europa*, Stuttgart, 1966, p. 198.

(240) UMBREIT, *op. cit.*, p. 107-117. JÄCKEL, *op. cit.*, p. 196-198.

gebouw van het *Tribunal militaire de Paris*, Oberg, de gewezen HSSPF met bevoegdheid over bezet Frankrijk, over zijn gijzelaarspolitiek in verhoor te nemen ([241]). Het kostte Oberg geen moeite de Belgische militaire magistraat duidelijk te maken dat hij, als HSSPF, zijn bevelen inzake vergelding van Himmler ontving, terwijl von Falkenhausen afhankelijk was van het OKW. Ongeveer 250 gijzelaars werden onder zijn verantwoordelijkheid terechtgesteld ; de verhouding overschreed nooit vier gijzelaars voor één omgebrachte Duitser of Franse kollaborateur, beklemtoonde hij. Wilmart, die ambtshalve de cijfers in bezet België goed kende, stelde toen de pertinente maar op het eerste gezicht onthutsende vraag : *Faut-il en déduire qu'il eût mieux valu vivre sous un HSSPF que sous un Militärbefehlshaber ?* (Men moet de vraag zo verstaan : was het beter te leven onder een *Militärbefehlshaber* met, naast zich, een HSSPF bevoegd voor de openbare orde en de represailles, zoals in bezet Frankrijk, dan onder een *Militärbefehlshaber* zonder een vertegenwoordiger van Himmler naast zich, zoals in België en Noord-Frankrijk ?) Oberg zei ontwijkend de vraag liever onbeantwoord te laten.

Terug te Brussel wendde auditeur Wilmart zich tot de bevoegde dienst van de *Justice militaire française* met de vraag, hoeveel gijzelaars er in bezet Frankrijk onder Oberg (dat is van 5 mei 1942 tot het einde van de bezetting) terechtgesteld werden ([242]). 254, vernam hij, gespreid over drie reeksen van 11 augustus 1942 tot 2 oktober 1943 ([243]). (Men is ver van de duizenden door het Franse ministerie van justitie te Neurenberg vooropgesteld en door sommige Franse historici kritiekloos aanvaard ([244])). In het

(241) Pv. Oberg, 27 januari 1949 (Proc. vF. 180).

(242) Wilmart aan generaal Morlière, *juge d'instruction au tribunal militaire permanent de Metz*, 5 mei 1949 (Proc. vF. 501). De vraag van Wilmart betrof *tant... la France occupée que postérieurement à novembre 1942... tout le territoire.*

(243) Kapitein Harlin, *juge d'instruction au tribunal militaire permanent de Paris*, aan Wilmart, 3 juni 1949 (Proc. vF. 501(1)). Op 11 augustus 1942 werden er 88 gijzelaars te Parijs terechtgesteld ; op 19 september 1942, 46 te Parijs en 70 te Bordeaux ; op 2 oktober 1943 nog eens 50 te Parijs. Oberg aanvaardde geen verantwoordelijkheid voor de standrechtelijke exekuties door de *Oberbefehlshaber West*, tot uitvoering van Hitlers *Führerbefehl* voorgeschreven. De slachtoffers waren inderdaad geen gijzelaars, maar partizanen die op heterdaad, met de wapens in de hand, of later waren opgepakt en door de Sipo-SD als verdachten werden behandeld. Die behandeling impliceerde doodsgevaar. Talrijke terechtstellingen zonder vonnis waren wilde weerwraakakties van militaire eenheden na aanslagen door het verzet. Enkele voorbeelden in M. DE BOÜARD, *La répression allemande en France de 1940 à 1944*, in : *Revue d'Histoire de la Deuxième Guerre Mondiale*, april 1964, p. 83-85. Onbegrijpelijk is de bewering van krijgsauditeur Closon, die in het proces von Falkenhausen c.s. rekwireerde, dat er onder Oberg als HSSPF in Frankrijk (mei 1942-augustus 1944) *geen* gijzelaars meer werden terechtgesteld (*Exposé des faits en cause de von Falkenhausen, Reeder, Bertram, von Clär*, p. 100). Had Closon dan gaan kennis genomen van het resultaat van het onderzoek door zijn voorganger Wilmart ingesteld ?

(244) DE BOÜARD, *aang. art.*, p. 82. Volgens de speciale dienst van het Franse ministerie van justitie die de aanklacht voor de Internationale Militaire Rechtbank te Neurenberg moest voorbereiden, werden er in Frankrijk (bedoeld wordt het Frankrijk van vóór de Wapenstilstand) niet minder dan 29.660 gijzelaars (*otages*) gefusilleerd. Vgl. de *Statistique des otages fusillés fournie par les délégués régionaux du service de Recherche des Crimes de guerre*, in : *Procès des grands criminels de guerre*, XXXVII, p. 211-212. Dit totaal is sterk overdreven. Waarschijnlijk gaat het hier om AL de standrechtelijke terechtstellingen en de terechtstellingen zonder

bezit van de nauwkeurige gegevens hem door het Franse militair gerecht bezorgd ontbood Wilmart op 17 januari 1950 von Falkenhausen voor verhoor ([245]). Na de vaststelling, op basis van *Tätigkeitsberichte* van de *Militärbefehlshaber* in Frankrijk, dat bloedige aanslagen en ernstige sabotage niet steeds met terechtstellingen waren vergolden, vuurde Wilmart bij verrassing tot tweemaal toe een pijnlijk giftige vraag op von Falkenhausen af.

> *Ne dois-je pas dès lors considérer que le système imposé par l'OKW ([246]) était plus dur que celui du Reichsführer-SS dont dépendait le HSSPF ?*
>
> von Falkenhausen : *En Belgique, on abusait de nous ([247]). Le HSSPF (en France)... était en dehors de la pression de l'OKW... Il lui était possible de contacter Himmler lui-même.*
>
> Auditeur Wilmart : *Dois-je comprendre que Keitel (chef OKW) était plus dur qu'Himmler ?*
>
> von Falkenhausen : *Je ne le sais pas. Je ne sais pas non plus qu'elle eût été la réaction d'Himmler en présence d'un HSSPF en Belgique ([248]). De tout ce que vous me faites remarquer, il semblerait découler que nous avons eu tort de lutter contre l'installation en Belgique d'un HSSPF.*

Om volledig te zijn : in vergelijking met bezet Frankrijk ligt, gedurende de hier beschouwde periode 1942-1944, het aantal terechtgestelde gijzelaars in bezet België betrekkelijk hoger dan in bezet Frankrijk. Het

---

vonnis die als represaille bedoeld waren. In bezet Frankrijk (de twee noordwestelijke en de drie noord-oostelijke departementen niet meegerekend) werden er tussen 6 september 1941 en 2 oktober 1943 728 gijzelaars terechtgesteld : 474 vóór Oberg (6 september 1941-30 mei 1942) en 254 onder Oberg (1 juni 1942-2 oktober 1943) (UMBREIT, *Der Militärbefehlshaber in Frankreich*, p. 122-123 en 141-142. JÄCKEL, *Frankreich in Hitlers Europa*, p. 197-198. Hiervóór, p. 58). Volgens de statistiek van het Franse ministerie van Justitie werden er alleen al te Rijsel 1.143 gijzelaars gefusilleerd. Daar staat tegenover dat er in de twee departementen *Nord* en *Pas-de-Calais* gedurende de bezetting 96 gijzelaars voor het executiepeloton vielen : 83 onder von Falkenhausen, 13 onder Jungclaus (hiervóór, p. 42 en hierachter, p. 177). Onder gijzelaar moet hier verstaan worden een politiek gevangene waarvan het dossier zo zwaar was dat het voor een krijgsraad tot een doodvonnis zou geleid hebben.

(245) Pv. von Falkenhausen, 17 januari 1950 (Proc. vF. 1856).

(246) Versta : een *Militärbefehlshaber* zonder HSSPF maar, onder de kontrole van het OKW, verantwoordelijk voor de openbare orde en de represailles.

(247) Von Falkenhausen wil zeggen dat het OKW zware druk op hem uitoefende. Dit argument speelde een belangrijke rol in de verdediging van von Falkenhausen en Reeder. Het was normaal dat de opperste legerleiding grote belangstelling had voor de gijzelaarspolitiek in een gebied onder militair bezettingsbestuur. Het is echter vreemd dat in het beschikbare bronnenmateriaal (dat onvolledig is) géén spoor van enige druk van het OKW op von Falkenhausen kon ontdekt worden. Uit niets blijkt (voorlopig) dat het OKW van von Falkenhausen zou « misbruik gemaakt hebben », in deze zin dat de opperste legerleiding hem zijn gijzelaarspolitiek zou gedikteerd hebben.

(248) von Falkenhausen kon het weten en heeft het waarschijnlijk geweten. Hij had maar de lijst van de terechtstellingen van gijzelaars, ook onder de *Zivilverwaltung*, te raadplegen (hiervóór, p. 42, noot 159). Dan zou hij vastgesteld hebben dat er, na zijn ontslag en tot het einde van de bezetting, « slechts » 65 gijzelaars voor het vuurpeloton verschenen. De hier bedoelde lijst maakte deel uit van zijn strafdossier (Proc. vF. 21). In de gijzelaarspolitiek liet Himmler Jungclaus vrij handelen. Over die politiek, hierachter, p. 175-179.

verschil vindt zijn verklaring niet in de graad van bloeddorstigheid van de twee verantwoordelijke gezagdragers, generaal von Falkenhausen als *Militärbefehlshaber* in België, *SS-Brigadeführer* Oberg als HSSPF in Frankrijk. Beiden beseften dat het neerschieten van gijzelaars een gevaarlijk tweesnijdend zwaard was dat voorzichtig moest gehanteerd worden. Waren de eisen van het OKW ten opzichte van een *Militärbefehlshaber* strenger dan die van Himmler ten opzichte van een HSSPF ? Dat schijnt wel het geval voor Frankrijk te zijn geweest. Vóór Oberg werden er, zoals reeds aangestipt, in bezet Frankrijk in de beperkte betekenis van het woord (de twee Noordfranse en de drie Noordoostelijke departementen niet meegerekend) tijdens de periode 6 september 1941-30 mei 1942, niet minder dan 466 gijzelaars terechtgesteld ([249]). Onder Oberg « slechts » 254 ([250]). Het valt moeilijk een uitspraak te doen over België omdat de invloed van het OKW op de gijzelaarspolitiek van von Falkenhausen niet nauwkeurig kan bepaald worden. Beslissend voor de verklaring van het hier behandelde verschil tussen bezet Frankrijk en bezet België lijkt ons de omstandigheid dat bij onze zuiderburen justitie en politie onder rechtstreekse kontrole van de bezetter stonden en, vrijwillig of gedwongen, in zekere mate met hem samenwerkten bij het opsporen van de daders van bloedige aanslagen of zware sabotage ([251]), terwijl in ons land justitie en politie nagenoeg volledig vijandig passief bleven. Men herinnere zich het klagen van Reeder over de Belgische justitie (en politie) « het grote zorgenkind van het bezettingsbestuur ([252]) ». De prijs voor die passiviteit in België betaald was het betrekkelijk hoog aantal terechtgestelde gijzelaars.

4. EEN *SS- UND POLIZEIGERICHT* TE BRUSSEL.

DE SS-JURISDIKTIE

Van de drie hiervóór besproken Duitse tegenmaatregelen : de nieuwe regeling van de verhouding Belgische justitie — bezettingsbestuur, de versnelde doodstrafprocedure en de schijnbaar strengere gijzelaarspolitiek, waren de laatste twee rechtstreeks tegen het verzet gericht. De eerste was dat slechts onrechtstreeks. Maar waar lag de grens tussen gemeenrechtelijk banditisme en politiek geïnspireerd terrorisme ?

---

(249) UMBREIT, *op. cit.*, p. 122-123 en 141-142. 471 volgens JÄCKEL (*op. cit.*, p. 197-198).

(250) Na de derde en laatste reeks terechtstellingen van gijzelaars (2 oktober 1943 : 50 slachtoffers) paste Oberg nog uitsluitend het stelsel van de wegvoeringen zonder vonnis toe (DE BOÜARD, *aang. art.*, p. 76).

(251) In zijn artikel : *La répression allemande en France de 1940 à 1944* (*Revue d'Histoire de la Deuxième Guerre Mondiale*, april 1964, p. 72) citeert de Boüart een oordeel van Himmler over de Franse politie in december 1943 : *Utilisable, dans une certaine mesure, dans le travail contre le communisme. Elle n'est pas sûre dans la répression des menées nationales françaises.*

(252) Hiervóór, p. 38.

Merkwaardig genoeg vond de tegenmaatregel die wij thans moeten onderzoeken zijn oorsprong niet in de aktiviteit van het verzet maar in het gewelddadige optreden van SS-ers die, door hun « politieke akties » ([253]) tegen Belgische burgers, het aanzien van de bezetter hadden geschaad. Wij bedoelen de oprichting, najaar 1943, op uitdrukkelijk verzoek van Reeder, van een SS- en politierechtbank (*SS- und Polizeigericht*) te Brussel. De *Militärverwaltungschef* heeft toen waarschijnlijk niet vermoed dat hij aldus de SS een wapen in de hand speelde waarvan Jungclaus, de politieke vertegenwoordiger van Himmler te Brussel, handig gebruik zou maken om zijn invloed te doen gelden op een gebied, het gerechtelijke, dat hem tot dan toe ontoegankelijk was gebleven.

Evenals het landleger, de luchtmacht en de zeemacht beschikte de *Waffen-SS,* als vierde deel van de *Wehrmacht,* over een eigen jurisdiktie in strafzaken ([254]). (De partij is er nooit in geslaagd een gelijkaardig voorrecht te verwerven.) Vielen onder de bevoegdheid van de SS-jurisdiktie (*SS- und Polizeigerichtsbarkeit*) in Duitsland en in de bezette gebieden : de leden van de *Waffen-SS* en van de SS-politie ; de personeelsleden van de *SS-Hauptämter* en van de staven der *Höheren SS- und Polizeiführer* ; de zogenaamde *Gefolgschaftsmitglieder* of de mannen en vrouwen die hun beroep in de hiervóór genoemde SS-eenheden en diensten uitoefenden en ervoor werden bezoldigd ; de burgers in de bezette gebieden die zich schuldig hadden gemaakt aan vergrijpen die de belangen van de SS schaadden. Leden van de *Allgemeine SS,* zowel in Duitsland als in de bezette gebieden, waren niet aan de bijzondere SS-rechtspraak onderworpen tenzij zij een bezoldigde bezigheid uitoefenden in SS-eenheden of diensten die dat wél waren. In het andere geval werden zij door de gewone krijgsraden van de *Wehrmacht* berecht ([255]).

Op de organizatie van het *SS- und Polizeigericht* hoeven wij hier niet in detail in te gaan. De leidende instantie op ministerieel niveau was het *Hauptamt SS-Gericht* met standplaats te München. Als verbinding tussen dit *Hauptamt* en Himmler fungeerde de *Richter des Reichsführers, SS-Standartenführer* Bender. In weerwil van zijn ambtelijke benaming sprak hij geen recht. Hij maakte zelfs geen deel uit van het bewuste *Hauptamt,* wél van Himmlers mobiele hoofdkwartier, de *Feldkommandostelle.* Op een lager niveau, in elk van de bezette gebieden waar naast (meestal tegen) het bezet-

---

(253) *Politische Aktionen* is de term die in de SS-dokumenten gebruikt wordt voor contraterroristische represailles van de kollaboratie.

(254) J.W. KERSTEN, Het *SS- und Polizeigericht X,* nota opgesteld voor het Nederlandse direktoraat-generaal bijzondere rechtspleging, afgesloten op 28 november 1947 (RvOA). H. BUCHHEIM, *Die SS- das Herrschaftsinstrument,* in : *Anatomie des SS-Staates,* I, München (dtv-uitgave), 1967, p. 153-160. N.K.C.A. In 't VELD, *De SS en Nederland, Documenten uit SS-Archieven 1935-1945,* 's-Gravenhage, 1976, p. 61-62. G. VAN DER STROOM, *Duitse strafrechtspleging in Nederland en het lot der veroordeelden,* 's-Gravenhage, 1982, p. 28-30 en 43.

(255) De SS-jurisdiktie, in oorsprong van zuiver militaire aard, was uitsluitend het aktieterrein van de *Waffen-SS.* Enkel officieren van de *Waffen-SS,* met de vereiste juridische opleiding, konden door Hitler tot SS-rechter worden benoemd. Politieambtenaren kwamen niet in aanmerking.

tingsbestuur een HSSPF als Himmlers rechtstreekse vertegenwoordiger fungeerde, werd er een permanent *SS- und Polizeigericht* opgericht, samengesteld uit een *Chefrichter* en een aantal rechters ([256]). In zijn ressort trad de HSSPF niet op als rechter maar als *Gerichtsherr*. In die funktie was zijn belangrijkste bevoegdheid het bekrachtigen van vonnissen. Nietig verklaren kon enkel het *Hauptamt SS-Gericht* na een tijdrovende procedure. Opperste *Gerichtsherr* was vanzelfsprekend Himmler als *Reichsführer-SS und Chef der deutschen Polizei.*

Vermits er in het ambtsgebied van von Falkenhausen pas enkele weken vóór het einde van de bezetting een HSSPF werd benoemd, bestond er lange tijd geen permanent *SS- und Polizeigericht* te Brussel. Aanvankelijk behoorden België en Noord-Frankrijk tot het rechtsgebied van het *SS- und Polizeigericht X Den Haag,* met *SS-Hauptsturmführer* Härtel als *Chefrichter* en Rauter, HSSPF voor de bezette Nederlandse gebieden, als *Gerichtsherr* ([257]). Voor dit *SS- und Polizeigericht* viel er de eerste jaren van de bezetting in het ambtsgebied van von Falkenhausen niet veel te doen. Er waren daar inderdaad geen SS-politieregimenten of eenheden van de *Waffen-SS* gekazerneerd. Alleen de Sipo-SD viel er onder SS-jurisdiktie. Tot 1943 hoefde de SS- en politierechtbank zich dan ook slechts om de drie maanden voor een paar dagen van Den Haag naar Brussel te verplaatsen om er recht te spreken. Over de aard van de behandelde zaken en de persoon van de beschuldigden wenste men meer te weten. Leerrijk in dit verband is het *Merkblatt* van het *Ersatzkommando Flandern der Waffen-SS* (1 februari 1943) met wenken en waarschuwingen aan het adres van Vlaamse SS-soldaten en leden van het Legioen Vlaanderen die wegens dienstzaken of met verlof in het land verblijven ([258]). Daarin wordt vastgesteld dat de gedeeltelijk nog vijandiggezinde publieke opinie de oostfrontstrijders haar scherpste kritiek niet spaart. Derhalve werd van hen verwacht dat zij bewijzen voorbeeldige soldaten te zijn. Zij moeten beseffen dat eigenmachtig politioneel optreden tegen « anglofielen en kommunisten » uitdrukkelijk verboden is en dat uitsluitend de Duitse diensten bevoegd zijn voor het handhaven van orde en rust. Er volgde een duidelijke waarschuwing : vernieling van goederen en handtastelijk optreden tegen andersdenkenden worden door het militair gerecht uiterst streng gestraft.

---

(256) De SS-divisies en legerkorpsen beschikten over mobiele *SS- und Polizeigerichte.*

(257) Verslag Härtel, voorheen *Chefrichter SS- und Polizeigericht X, Den Haag,* en tevens *Inspektionsrichter West der Waffen-SS,* 8 juli 1947 (NCWO II, MS 16).

(258) *Ersatzkommando Flandern der Waffen-SS. Merkblatt für das Verhalten von Angehörigen der Waffen-SS und der Freiwilligen-Legion 'Flandern',* Antwerpen, 1 februari 1943 (NCWO II, Dokument Jans, 70).

TOENEMEND AANTAL INCIDENTEN.

Het bestaan van het *Merkblatt* rechtvaardigt het besluit dat de incidenten waarvoor het op 1 februari 1943 waarschuwde, zich reeds hadden voorgedaan. Sedert april van het vorige jaar was dat zelfs al herhaaldelijk het geval geweest. Aanvankelijk hadden die incidenten hun oorsprong gevonden in de bittere reaktie van familieleden en geestesgenoten van gesneuvelde oostfrontstrijders op de voorschriften van de katolieke geestelijkheid waarbij het verboden werd de zielemissen « een politiek of profaan karakter » te geven ([259]). Toen enkele weken later, in april-mei 1942, het verzet de politieke moord op kollaborateurs als nieuw wapen begon te hanteren ([260]) en bij de lijkplechtigheden van de slachtoffers de aanwezigheid in de kerk van geuniformeerde politieke formaties, weer volgens de verbodsbepalingen van de katolieke hiërarchie, « natuurlijk niet te dulden viel », beperkte de reaktie van de geërgerde kollaborateurs zich niet meer tot scherpe uitvallen in de pers tegen de klerus, inzonderheid tegen de kardinaal. Voortaan uitte zich de politieke weerwraak in harde akties waarvan de verzetslieden en andere burgers op hun beurt — en meer dan de geestelijken — het slachtoffer waren : het verplicht groeten van de voorbijtrekkende lijkwagen met het stoffelijk overschot van de vermoorde kollaborateur, het beschadigen van huizen van zogeheten anglofielen, van politieke lokalen en café's, het stukslaan van huisraad en mobilair, het mishandelen van echte of vermeende politieke vijanden. Vanaf juni 1943, na de terugkeer in het land van Vlaamse Legioensoldaten die maandenlang op het front van Leningrad hadden gevochten, namen de incidenten in aantal en hevigheid toe ([261]).

Typisch voor de heersende gemoedstoestand waren de gebeurtenissen van 14 juni 1942 in de Oostvlaamse gemeente Meerbeke. De ouders van een gesneuvelde oostfrontvrijwilliger hadden het over de post verstuurde doodbericht met de uitnodiging tot de zielmis teruggestuurd gekregen met de wrekende woorden : « Onze tijd komt ! Dood aan de Hitleriaanse bandieten ! Leve België ! » De notaris van het dorp en een cafébaas werden voor die uiting van leedvermaak verantwoordelijk geacht. Na de zielemis trok een woedende groep naar de woning van de twee verdachten en richtte er aanzienlijke materiële schade aan ([262]). Acht dagen voordien had zich te Antwerpen een gelijkaardig incident voorgedaan. Op 8 juni hadden vrijwilligers van de *SS-Sturmbrigade Langemarck* geprobeerd burgemeester Delwaide 150.000 fr. te overhandigen als hulp voor de slachtoffers van het zware geallieerde luchtbombardement op een Antwerpse voorstad. Het geld hadden zij op het front verzameld. Delwaide was niet komen opdagen en had zijn kabinetschef afgevaardigd om de schenkers te woord te staan. 's Avonds, na een kameraadschapsavond, was een groep geërgerde verlofgangers

---

(259) LECLEF (uitg.), *Kardinaal Van Roey en de Duitse bezetting in België*, Brussel, 1945, p. 109.

(260) Hierachter, p. 77.

(261) Voor de kennis van enkele incidenten vgl. het verslag van Herrgesell, *SS-Richter* te Brussel, aan het *Hauptamt SS-Gericht*, 15 maart 1944 (T-175, 131, 2657869-76).

(262) Als vorige noot (T-175, 131, 2657870).

het huis van Delwaide binnengedrongen en had er meubilair en huisraad in vier kamers kort en klein geslagen ([263]).

De wenken en waarschuwingen van het *Ersatzkommando* der *Waffen-SS* van 1 februari 1943 hadden dus geen resultaat opgeleverd. Het bezettingsbestuur besloot zelf in te grijpen. Op 17 juni ging een bevel aan de *Oberfeldkommandanten* Brussel en Gent en aan al de Duitse politiediensten ([264]). Vlaamse Legioensoldaten met verlof hadden zich te Brussel en te Antwerpen schuldig gemaakt aan buitensporigheden (*Ausschreitungen*), die het aanzien niet enkel van het Legioen maar van de *Wehrmacht* in het algemeen schaden. *SS-Brigadeführer* Jungclaus heeft opdracht gekregen een strafgeding voor het bevoegde *SS- und Polizeigericht X* (Den Haag) aan te spannen. Het is de taak van de burgemeesters en de plaatselijke politieke leiders de legioensoldaten er attent op te maken dat « buitensporigheden tegen medeburgers » naar aanleiding van *Kameradschaftsabenden* door het Duitse gerecht zullen vervolgd worden. De nodige politiemaatregelen dienen tijdig getroffen. Gaat het om grotere bijeenkomsten dan zal Jungclaus geïnformeerd worden derwijze dat hij, door het zenden van een vertegenwoordiger, ter plaatse toezicht kan houden.

Het bevoegde SS- en politiegerecht in Den Haag was ver. Zoals reeds aangestipt zetelde het slechts om de drie maanden een paar dagen te Brussel. Er is reden te geloven dat Jungclaus uitdagend passief bleef. Nieuwe buitensporigheden deden zich voor.

Eind augustus werden er te Luik drie politieke moorden gepleegd waarbij leden van het Waals Legioen als daders rechtstreeks betrokken waren ([265]). Op 9 september beleefde de Antwerpse gemeente Schoten een woelige dag. Na de begrafenis van een ter plaatse vermoorde oostfrontvrijwilliger (het was in korte tijd de vierde dodelijke aanslag op een SS-er in de gemeente) bestormden een twintigtal Vlaamse Oostfrontvrijwilligers met verlof en meerdere Nieuwe-Ordegezinden het gemeentehuis en sloegen er vensters en meubels stuk. Hetzelfde gebeurde bij een bakker, een kapper en in een café. Het huis van een dokter « werd in een puinhoop herschapen ». Op het nippertje kon het ergste voorkomen worden. De toegesnelde politiekommissaris kreeg een kogel in het voorhoofd maar bleef in leven. Een *Waffen-SS*-soldaat zou geschoten hebben ([266]). Het optreden in groep van een twintigtal Oostfrontvrijwilligers samen met burgers geestesgenoten wees op een afspraak en een voorbereide vergeldingsaktie.

---

(263) Als vorige noot (T-175, 131, 2657874). In zijn TB 24 over de periode april-juni 1943 maakt Reeder gewag van de overval bij burgemeester Delwaide, een bewijs dat hij er groot belang aan hechtte (T-501, 106, 280). Men mag veronderstellen dat dit incident voor Reeder meer beslissend was om in te grijpen dan de relletjes te Meerbeke. Over de overval bij Delwaide vgl. nog DE LANDSHEERE-OOMS, *La Belgique sous les nazis*, III, p. 193-194.

(264) MBBNf, KdoStab I a/MVCh, pol, aan de *Oberfeldkommandanturen* 672 (Brussel) en 570 (Gent), aan de *Ordnungsdienst*, de *Geheime Feldpolizei* en de Sipo-SD, 17 juni 1943 (T-501, 95, 1265-1266).

(265) Hierachter, p. 90.

(266) Verslag Herrgesell, 15 maart 1944 (T-175, 131, 2657872).

REEDER GRIJPT IN.

Reeder vond dat het welletjes was. Sedert het legioen *Wallonie* eind mei 1943 door Himmler als een Germaanse eenheid van de *Waffen-SS* was erkend ([267]), vielen ook de Waalse Oostfrontvrijwilligers onder de bevoegdheid van de SS-rechtspraak. Ook zij maakten zich schuldig aan baldadigheden als vergelding voor de bloedige aanslagen van het verzet op familieleden, wapenbroeders en geestesgenoten. Te Brussel opereerden zij soms samen met Vlaamse legioensoldaten en leden van de Germaanse SS-Vlaanderen ([268]). Bij de bevoegde dienst van het bezettingsbestuur te Brussel stapelden de dossiers zich op. Voor de tweede maal besloot Reeder in te grijpen. Blijkbaar rekende hij niet meer op de medewerking van Jungclaus om Rauter attent te maken op de toestand in België. (Als HSSPF in Nederland was Rauter de *Gerichtsherr* die, zowel in Nederland als in België en Noord-Frankrijk, het rechterlijke apparaat van de *Waffen-SS* in beweging kon brengen. Maar misschien bleef hij even passief als Jungclaus.)

Op een niet nader te bepalen datum in de late zomer van 1943 (september ?) ontbood Reeder dringend *SS-Sturmbannführer* Härtel, *SS-Chefrichter* in Den Haag, naar Brussel ([269]). Härtel besloot zijn ondergeschikte, *SS-Sturmbannführer* Herrgesell, naar die bespreking mee te nemen. Als SS-rechter die af en toe reeds te Brussel, in opdracht van zijn chef, had gefungeerd wist Herrgesell iets af van de toestand in België. Uit de mond van een opgewonden *Militärverwaltungschef* vernamen de twee militaire magistraten dat het moest gedaan zijn met de uitspattingen en de straffeloosheid van bepaalde SS-ers. Reeder zei vertrouwen te hebben in de SS-rechtspraak en eiste de onmiddellijke oprichting van een SS- en politierechtbank te Brussel, die uitsluitend de in België lokalizeerbare SS-dossiers zou behandelen. Of die rechtbank zelfstandig zou optreden of slechts als een *Aussenstelle* van het *SS- und Polizeigericht X Den Haag,* was voor hem bijzaak. In elk geval kon de nieuw te benoemen SS-rechter te Brussel op de volledige steun van het bezettingsbestuur rekenen.

Daar Jungclaus toen nog niet tot HSSPF in het ambtsgebied van von Falkenhausen was benoemd, kreeg Brussel slechts een *Aussenstelle* van het *SS- und Polizeigericht X Den Haag* met de reeds genoemde Herrgesell als

---

(267) *Bijdragen,* 5, december 1978, p. 97-98.

(268) Dat blijkt duidelijk uit het reeds aangehaalde verslag van Herrgesell aan het *Hauptamt SS-Gericht* van 15 maart 1944.

(269) Het volgende over de oorsprong en de aktiviteit van de SS-rechtbank te Brussel is ontleend aan twee na-oorlogse verslagen van Härtel. Het eerste dateert van 25 juni 1947 en draagt als titel : *Bemerkung zum Bericht des Herren Ritterbusch.* Dit rapport van Ritterbusch, gewezen *Generalkommissar* in het *Reichskommissariat* Nederland, niet aangetroffen. Het tweede verslag van Härtel dateert van 8 juli 1947. Het draagt geen titel. Oorsprong en bestemmeling(en) van de twee verslagen konden niet achterhaald worden. Waarschijnlijk waren ze bestemd voor het Nederlandse directoraat-generaal voor bijzondere rechtspleging, Politieke afdeling (NCWO II, MS 16).

permanent SS-rechter, rechtstreeks afhankelijk van Härtel in Den Haag. Rauter, HSSPF in bezet Nederland, bleef de bevoegde *Gerichtsherr* voor Nederland, België en Noord-Frankrijk.

Een niet gepubliceerde beschikking van de *Militärbefehlshaber* van 11 oktober 1943 regelde, na ruggespraak met Jungclaus, de politionele en gerechtelijke procedure in strafzaken tegen « Vlaamse en Waalse SS-leden » ([270]). Zij bereikte de vier *Oberfeldkommandanturen* in België (Brussel, Gent, Bergen en Luik ; de twee Noordfranse departementen bleven buiten de kwestie) onder de vorm van een bevel van von Falkenhausen. Op één uitzondering na was de beschikking slechts de toepassing van de reeds uitgevaardigde algemene voorschriften ter zake. Vielen dus onder de bevoegdheid van het *SS- und Polizeigericht* te Brussel : de *Waffen-SS,* de Sipo-SD, al de door een SS-eenheid of door een SS-dienst bezoldigde personen. De hier bedoelde uitzondering was van kapitaal belang. Zij betrof de gewone Belgische burgers die zich schuldig gemaakt hadden aan voor de belangen van de SS schadelijke daden. De oorsprong van die uitzondering is niet gekend, maar het is niet gewaagd te veronderstellen dat Reeder op die manier de SS-jurisdiktie in het bezette België heeft willen beperken. Leden van de Germaanse SS-Vlaanderen bleven als zodanig onder de bevoegdheid van de gewone krijgsraden, een bepaling die bij de geïnteresseerden veel kwaad bloed zou zetten.

Reeder wenste op de hoogte te blijven van de aktiviteit van de nieuwe SS-dienst in België. Om die reden voorzag de beschikking van 11 oktober in een wederzijdse uitwisseling van informatie. Van de krijgsraden van de *Wehrmacht* werd verwacht dat zij, langs de hiërarchische weg, een afschrift van het vonnis aan Jungclaus zouden sturen. (Dat kon slechts in een geding tegen een gewoon lid van de Germaanse SS-Vlaanderen.) Jungclaus, van zijn kant, moest de *Militärverwaltung* regelmatig informeren over de afloop van een geding voor het *SS- und Polizeigericht* zetelend te Brussel. De uitwisseling van informatie was nuttiger voor Reeder dan voor Jungclaus : de *Militärverwaltungschef* kon aldus nagaan of de SS-leden die zich aan ordeverstoring hadden schuldig gemaakt, door de pas opgerichte SS-rechtbank wel degelijk berecht werden. Niet ten onrechte ervoer Jungclaus het verstrekken van informatie als een vorm van kontrole door het bezettingsbestuur ([271]).

Wat de *Militärverwaltung* met de oprichting van een permanente SS-rechtbank te Brussel bedoelde vindt men duidelijk verwoord in de inleiding van haar reglement van 11 oktober 1943 : het bezettingsbestuur is verantwoordelijk voor de openbare orde ; de politieke toestand eist een snelle en

(270) MBBNf, MVCh. pol/KdoSt. I terr., OD, aan OFK 520 (Bergen), 570 (Gent), 589 (Luik), 672 (Brussel), 11 oktober 1943. Betreft : *Polizeiliche und gerichtliche Zuständigkeit bei Straftaten flämischer und wallonischer SS-Angehöriger* (NCWO II, OFK Brussel, tweede filmrol). In zijn TB 25 over de periode juli-september 1943 maakt Reeder gewag van de oprichting van de *Aussenstelle* (T-501, 106, 524).

(271) Hierachter, p. 134.

krachtdadige vervolging van uitspattingen allerhande ; dat geldt ook « voor onze vrienden in het land », anders wordt het aanzien van de bezettende macht geschaad ([272]).

Als chef van de *Dienststelle* te Brussel die zijn naam droeg had Jungclaus geen enkele bevoegdheid in het raam van de SS-jurisdiktie tenzij het verstrekken aan Reeder van inlichtingen over de gevelde vonnissen. Ze bekrachtigen als *Gerichtsherr* kon hij niet zolang hij niet formeel tot HSSPF te Brussel was benoemd. Op het eerste gezicht zou het normaal geweest zijn dat Jungclaus, als Himmlers politieke vertegenwoordiger te Brussel, de taak van Herrgesell als pas benoemd SS-rechter ten minste niet zou bemoeilijkt hebben. Maar SS-politiek, juister : politieke opportuniteit volgens Jungclaus, en SS-rechtspraak zoals de magistraat die begreep, vertegenwoordigden in de gegeven omstandigheden tegenstrijdige belangen. Dat kwam spoedig tot uiting.

Van de SS- en politierechtbank te Brussel had Reeder verwacht dat zij, door een snelle vervolging en bestraffing van de ordeverstoorders, spoedig orde op zaken zou stellen. IJverig begon Herrgesell met het onderzoek van de hem door de *Militärverwaltung* overhandigde dossiers. Maar de geldende procedure sloot spoed uit. Krachtens een dekreet van 25 september 1943 mochten de SS- en politierechtbanken in *politieke* zaken geen proces aanspannen zonder vooraf het *Hauptamt SS-Gericht* schriftelijk geïnformeerd te hebben. Pas op bevel van dit *Hauptamt* mocht de behandeling ter zitting beginnen. Praktisch kwam dit voorschrift hierop neer dat er weken verliepen tussen het einde van het vooronderzoek en de terechtzitting en dat het *Hauptamt SS-Gericht* zich het recht voorbehield te bepalen in welke zaken de SS- en politierechtbank recht zou spreken ([273]). Het is duidelijk dat de SS-leiding in bepaalde politieke strafzaken een behandeling ter zitting wenste te voorkomen.

EEN GESTRENG SS-RECHTER TE BRUSSEL

Er was echter iets anders — en veel erger — dat Herrgesell in de uitoefening van zijn funktie te Brussel hinderde ([274]). Härtel die vanuit Den

---

(272) *Die Militärverwaltung ist für die Ordnung im Befehlsbereich verantwortlich. Ausschreitungen aller Art verfallen rascher und energischer Verfolgungen. Das muss auch gegenüber unseren Freunden im Lande gelten, wenn anders das Ansehen der Besatzungsmacht nicht ernsten Schaden leiden soll. Die politische Lage erfordert auch hier scharfer Einschreiten. Gemeine Verbrechen und Vergehen müssen besonders streng geahndet werden.*

(273) *Politische Strafsachen, Hauptamt SS-Gericht,* 25 september 1943 (*Anordnungsblatt des Reichsführers-SS und Chefs der Deutschen Polizei, Hauptamt SS-Gericht,* 10 oktober 1943, p. 74).

(274) Vgl. de twee reeds in voetnoot 269 vermelde verslagen van Härtel, *Chefrichter SS- und Polizeigerich X, Den Haag,* dd. 25 juni en 8 juli 1947.

Haag de ontwikkeling in België met belangstelling volgde en als *Inspektionsrichter-West* herhaaldelijk de verplaatsing naar Brussel deed, stelde na korte tijd vast dat zijn ondergeschikte en beschermeling voor een onverwacht zware taak kwam te staan. De SS-ers die wegens ordeverstoring dreigden vervolgd te worden, stookten tegen de ijverige SS-magistraat. Voor die ontgoochelden die zich ook verongelijkt achtten, werd Herrgesell spoedig het « zwarte beest ». Hun stoken zou wellicht zonder sukses gebleven zijn hadden zij niet op de aktieve steun van Jungclaus zelf en van Schindlmayer, kommandeur van het *Ersatzkommando Flandern und Wallonien der Waffen-SS* te Brussel, kunnen rekenen. Beiden traden tegen Herrgesell in het krijt. Het vervolgen van SS-ers wegens *politische Aktionen* (versta : anti-terroristische vergeldingsakties) keurden zij beslist af als « politiek niet verantwoord ». Het kwam zover dat Härtel zich genoodzaakt zag, tijdens een oponthoud te Brussel, een groep Vlaamse en Waalse lagere SS-leiders te ontbieden om de taak van het SS-gerecht te rechtvaardigen en voor « uitspattingen in de politieke strijd » te waarschuwen. Het *SS- und Polizeigericht,* betoogde hij met klem, is er niet om strafbare daden oogluikend toe te laten en in de doofpot te stoppen omdàt de verdachten SS-ers zijn. De waarschuwing baatte niet. Behalve het feit zelf van het aanspannen van een rechterlijk geding tegen leden van de *Waffen-SS* wegens politiek geïnspireerde gewelddaden, bleef het grote twistpunt de vraag of gewone leden van de Germaanse SS-Vlaanderen strafrechtelijk onder de bevoegdheid van de SS-jurisdiktie vielen. Men kent het ontkennend antwoord van het bezettingsbestuur ([275]). Om de klip te omzeilen vaardigde Jungclaus « voorlopige oproepingsbevelen » voor de *Waffen-SS* uit. De verdachten ontsnapten aldus aan berechting door een krijgsraad van de *Wehrmacht* en vielen automatisch onder de bevoegdheid van het *SS- und Polizeigericht* waar zij op buitenvervolging wegens *Notwehr* hoopten ([276]). Voor Herrgesell, gekneld tussen het bezettingsbestuur dat onvoorwaardelijke eerbied voor zijn verordeningen eiste, en Jungclaus voor wie slechts politieke opportuniteit telde ([277]), werd het een zware tijd. Zijn tegenspelers : Vlaamse en Waalse legioensoldaten, leden van de Germaanse SS-Vlaanderen en van de DeVlag, in hun agitatie door Schindelmayer en Jungclaus gedekt, maakten hem het leven te Brussel zuur. Voorjaar 1944 (tweede helft van april ?) voelde Jungclaus zich sterk genoeg om bij Härtel op de terugroeping van de onwillige SS-magistraat naar Nederland aan te dringen. Härtel boog. In mei 1944 vindt men inderdaad Herrgesell als SS-rechter in Den Haag terug ([278]). In de strijd om een stuk politionele macht in het bezette België had Reeder het steunpunt verloren waar hij zelf najaar 1943 om gevraagd had. Het schaarse bronnenmateriaal leert niet of ook

(275) Hiervóór, p. 66.

(276) Memorie Reeder HSSPF, 2 mei 1949, p. 35 (Proc. vF. 352).

(277) Verslag Herrgesell aan *Hauptamt SS-Gericht,* 15 maart 1944 (T-175, 131, 2657876).

(278) Herrgesell bleef in funktie in Nederland tot 20 juli 1944. Onmiddellijk na de aanslag op Hitler werd de gewezen SS-rechter stenograaf in het *Führerhauptquartier* (H. HEIBER, uitg., *Hitlers Lagebesprechungen. Die Protokolfragmenten seiner militärischen Konferenzen 1942-1945,* Stuttgart, 1962, p. 16).

hogere SS-instanties dan Jungclaus de verwijdering van Herrgesell uit Brussel bewerkt hebben. Gezien de grote belangstelling van Himmler voor de politieke ontwikkeling in België is het nagenoeg uitgesloten dat Jungclaus zijn hoogste chef niet zal ingelicht hebben over het beleid van een SS-rechter te Brussel die het aandurfde SS-ers wegens politiek gemotiveerde gewelddaden te vervolgen.

Wellicht is er nog iets anders dat het wegwerken van Herrgestell uit Brussel verklaart : de eigen berichtgeving over zijn beleid gedurende de korte ambtstermijn september 1943-april 1944. Weliswaar is het archief van het *SS- und Polizeigericht* te Brussel nagenoeg volledig verloren gegaan. Twee uitvoerige verslagen van Herrgesell aan het *Hauptamt SS-Gericht* zijn echter bewaard gebleven. Ze zijn van uitzonderlijk belang voor de kennis van de wijze waarop hij zijn funktie te Brussel heeft uitgeoefend, meer bepaald voor zijn visie op de *« politische Aktionen »* die als contra-terroristische maatregelen van sommige kollaborateurs waren bedoeld. Het eerste verslag, gedateerd 15 maart 1944, was persoonlijk bestemd voor *SS-Standartenführer* Reinecke, op één na de hoogste ambtenaar in het *Hauptamt SS-Gericht* te München ([279]). Het bevat een beknopte ontleding van zestien contra-terroristische akties waarbij Vlaamse en Waalse Oostfrontvrijwilligers, leden van de Germaanse SS-Vlaanderen en van de DeVlag tussen 11 mei 1942 en 27 januari 1944 rechtstreeks waren betrokken, plus de stand van het onderzoek. Herrgesell redigeerde zijn verslag na een (telefonisch ?) onderhoud met Reinecke. Het is redelijk te veronderstellen dat hij, ontstemd door de tegenkanting van Jungclaus, zich mondeling met een vraag om instrukties tot zijn overheid te München heeft gewend ([280]). Het tweede bewaard gebleven verslag is van drie weken later (7 april). Het beperkt zich tot een enkel geval : de drievoudige moord op politieke vijanden door Waalse legioensoldaten, met medeplichtigheid van rexisten, eind augustus 1943 te Luik gepleegd. De bestemmeling was dit keer niemand minder dan *SS-Oberführer* Bender, de *SS-Richter beim Reichsführer-SS* ([281]). Wij herinneren er de lezer aan dat Bender als kontaktman tussen Himmler en het *Hauptamt SS-Gericht* fungeerde, van Himmlers mobiele hoofdkwartier deel uitmaakte en als vertrouwensman van de *Reichsführer-SS* besliste welke dossiers deze zouden worden voorgelegd ([282]). Zich tot Bender wendend kon Herrgesell dus voorzien dat de inhoud van zijn verslag normaal ook Himmler zou bereiken. Als militair

---

(279) *SS- und Polizeigericht X, Den Haag, Aussenstelle Brüssel,* a. *Hauptamt SS-Gericht,* ter attentie van *SS-Standartenführer* Dr. Reinecke, 15 maart 1944. *Geheim. Persönlich* (T-175, 131, 2657869-76). Reinecke was chef van het *Amt I* (*Rechtsamt*) in het *Hauptamt SS-Gericht.*

(280) Bovenaan het dokument leest men onder de rubriek *Bezug : Mündlicher Auftrag von SS-Standartenführer Dr. Reinecke, vom 14.3.1944* (T-175, 131, 2657869). De datum van de mondelinge opdracht van Reinecke en die waarop Herrgesell zijn verslag afsloot rechtvaardigen het besluit dat deze laatste Reinecke telefonisch om instruktie moet verzocht hebben toen zijn verslag al geredigeerd was.

(281) *SS- und Polizeigericht X, Den Haag, Aussenstelle Brüssel,* a. *SS-Oberführer Bender, SS-Richter beim Reichsführer-SS,* 7 april 1944 (T-175, 131, 2657863-68).

(282) Hiervóór, p. 61.